

De reacties waarover dit nummer gaat, zijn tweërlei: reacties op het document *Een gemeenschappelijk Woord* (Begrip 4-5-2007) en, in mindere mate, reacties op het werk en de persoon van Gülen (Begrip nr. 1-2008).

Na de eerst euforie over het moslimdocument komen nu de analyses en kritische beschouwingen. Soms mild kritisch zoals bij D. Madigan en Samir Khalil en soms kwaadaardig virulent zoals bij het ICN. De lezer oordele zelf welke kritiek terecht is en welke ongegrond.

De aantijgingen tegen Gülen van begin juli (komkommertijd) worden gevolgd door twee verklaringen.

We vestigen uw aandacht op de uitvoerige boekbespreking van Martijn de Koning over Marokkaanse jongeren door Gé Speelman.

Leerhuis: reactie op Een Gemeenschappelijk Woord door D. Madigan	54
Reactie op Een Gemeenschappelijk Woord door Samir Khalil Samir	66
Een antwoord aan Een Gemeenschappelijk Woord door I.C.N.	74
Aanval op Gülen en verklaringen	80
Boeken	83
Van her en der	92

LEERHUIS

Een gemeenschappelijk woord

Daniel Madigan analyseert de in 2007 gepubliceerde brief van 138 moslim geleerden evenals de verwachtingen en moeilijkheden die hij ziet voor de dialoog tussen de twee geloven.

Vrede bedreigd

Misschien is het beste beginpunt om de motivatie van Een Gemeenschappelijk Woord te begrijpen het einde van de brief. De auteurs stellen dat omdat we samen meer dan de helft van de wereldpopulatie uitmaken, er geen vrede zal zijn in de wereld tenzij moslims en christenen een manier vinden om in vrede met elkaar te leven. Ongetwijfeld geven ze de gevoelens weer van velen als ze zeggen dat ‘onze gezamenlijke toekomst op het spel staat. Zelfs het overleven van de wereld staat op het spel.’ In een wereld die men steeds meer gaat zien als een ‘de winnaar pakt alles’- strijd tussen twee onverenigbare beschavingen, is dit een welkome herinnering aan een alternatief: we kunnen samen nog proberen een gezamenlijke toekomst onder ogen te zien.

Terecht geloven de ondertekenaars dat de oplossing van onze conflicten niet ligt in politieke onderhandelingen maar in het vinden van een gemeenschappelijke theologische basis die de grond van onze wederzijdse verplichtingen kan zijn en een gezag kan verlenen dat boven de berekeningen van een tijdelijke oplossing uitgaat. Daarom willen ze de gemeenschappelijke basis uiteenzetten die we delen, het geloof in de eenheid van God, de noodzaak van volledige toewijding aan God en van liefde tot de naaste. Terecht weigeren ze de idee te accepteren, al te vaak geopperd door de leden van de Romeinse Curie, dat moslims niet in staat zijn een theologische dialoog aan te gaan.

Verklaring concilie

Hoe dramatisch de huidige wereldsituatie ook mag zijn die tot de brief heeft geleid, deze open brief van 138 moslim geleerden en autoriteiten moet waarschijnlijk worden gezien in een breder tijdsverband. Ongeveer 40 jaar geleden hebben meer dan twee duizend katholieke bisschoppen een buitengewoon belangrijke verklaring goedgekeurd die, zoals paus Benedictus XVI meerdere

malen heeft bevestigd, het officiële standpunt van de kerk blijft met betrekking tot moslims. Ofschoon de verklaring niet ging over de wezenlijke verschillen van onze twee godsdiensten, legde Nostra Aetate, zo heet de verklaring, de nadruk op wat we gemeenschappelijk hebben. Dit vormde de basis voor de hoogachting waarmee het Concilie de moslims beschouwde. De bisschoppen eindigden: “Ook al zijn in de loop der eeuwen tussen Christenen en Moslims veel onenigheid en vijandschap voorgekomen, de heilige Synode spoort thans allen aan het verleden te vergeten, zich ernstig toe te leggen op wederzijds begrip, en gemeenschappelijk de sociale rechtvaardigheid, de zedelijke waarden, de vrede en de vrijheid te verdedigen en te bevorderen in het belang van alle mensen.”

Achterhaald document?

De katholieke kerk heeft een heldere autoriteitsstructuur, die het mogelijk maakt een dergelijke duidelijke verandering in beleid kenbaar te maken en uit te voeren omdat ze controle heeft over de opleiding van priesters en de aanstelling van bisschoppen. Toch zijn de stellingnamen van het concilie, zeker waar het moslims aangaat, nog niet in brede kring gekend of aanvaard. Soms wijst men ze af als een achterhaald pastoraal advies dat geschikt was voor het optimisme van de zestiger jaren maar volledig buiten de werkelijkheid van de 21e eeuw.

Consensus

Geen enkele andere religieuze gemeenschap, of deze nu christelijk is of niet, heeft een dergelijke autoriteitsstructuur. Overal elders is de autoriteit meer diffuus, men zou zelfs kunnen zeggen meer democratisch. Er moet nauwgezet over worden onderhandeld en het ontbreekt vaak aan een bindende consensus. We moeten daarom deze groep moslim geleerden bijzonder dankbaar zijn dat ze erin geslaagd zijn met deze verklaring te komen die zo breed wordt ondersteund door zo veel ondertekenaars. We zouden de brief kunnen lezen als een eerste collectief antwoord op Nostra Aetate, een antwoord dat dezelfde benadering hanteert als het Concilie: het tussen haakjes zetten van verschillen om gemeenschappelijke overtuigingen te benadrukken en een beroep doen om samen te werken aan gerechtigheid en vrede.

Het Amman project

Een Gemeenschappelijk Woord maakt deel uit van een groter project, gelokaliseerd in Jordanië, dat een gezaghebbende consensus wil ontwikkelen over wat moslim zijn betekent in deze tijd. Het Amman project probeert zo een leegte te vullen in leiderschap in de wereldwijde moslim gemeenschap, een leegte die de laatste jaren is opgevuld door extremistische stemmen die we helaas al te goed kennen dankzij de media. In medialand kunnen de redelijke en geleerde stemmen niet op tegen de met sabel kletterende schimpreden, die het goed doen op tv. Maar toch verdient dit geluid serieuze aandacht en een zo breed mogelijke verspreiding. We hopen maar dat deze brief een even belangrijke mentaliteitsverandering teweeg zal brengen als Nostra Aetate, ofschoon het even als het Vaticaanse document zal moeten strijden om als gezaghebbend te worden erkend.

‘Gematigde’ moslims

De moslims zijn geen ‘gematigde’ moslims met wie iedereen de dialoog zou willen aangaan. Wat een paternalistische uitdrukking is dat. Wij lijken op zoek naar moslims “die het allemaal niet zo serieus nemen” en die ons willen vertellen wat wij graag willen horen. Tegen dit soort ‘gematigden’ fulmineren de bisschoppen in verkiezingstijd. Cafeteria-katholieken – ‘Neem wat je leuk vind en laat de rest maar voor wat het is’- worden zonder pardon veroordeeld, maar scrupuleuze of veeleisende moslims worden gevierd. De vooronderstelling lijkt te zijn dat een commitment dat de hele islamitische traditie serieus neemt, niet in staat is om met de moderne wereld om te gaan. Eigenlijk is het tegenovergestelde waar: de reactionaire en compromisloze ideologieën die het terrorisme en de puriteinse onderdrukking stimuleren, baseren zich niet op de totale islamitische traditie maar eerder op een afgestompte en verarmde versie van deze traditie.

Partners serieus nemen

De groep geleerden achter de brief Een Gemeenschappelijk Woord weten heel goed wat de breedte en diepte is van de islamitische traditie en van het christendom. Onder hen bevinden zich mensen als Mustafa Ceric, groot-mufti van Bosnië Herzegovina, die zowel de westerse academische wereld kent als de traditionele islamitische scholing. Ook kent hij uit eigen ervaring de genocide-achtige rage die sommige christenen bezielt. We hebben het mis als we den-

ken dat zij gemakkelijk over te halen zijn voor een ceremoniële erkenning van een gemeenschappelijke band zonder een serieuze intellectuele en geestelijke engagement en open politieke gesprekken. In hun geduldige maar aandringende correspondentie sinds Regensburg hebben ze blijk gegeven van vastberadenheid om deze discussie serieus en met respect voort te zetten.

Tientallen jaren lang heeft natuurlijk de kerk het grootste aandeel gehad in de interreligieuze dialoog maar onze gesprekspartners voelen aan dat recentelijk de vaart eruit is en dat er, tenminste in Rome, niet veel energie wordt gestoken in de dialoog, zelfs als we nog met de mond belijden dat we er wel aan ge-committeerd zijn. Het kan voor ons vervelend zijn maar het initiatief lijkt nu te liggen aan de kant van de moslims.

Zwijgen over politieke implicaties

Ofschoon de brief *Een Gemeenschappelijk Woord* is gericht aan een lange lijst van pausen, patriarchen en andere kerkelijke leiders, kent de brief vast en zeker een andere lezersgroep. Overeenkomstig het doel van het Amman project is de brief impliciet ook gericht aan moslims. Hij verschaft hun een methodologie en een wijze van spreken die geschikt zijn om in dialoog te gaan met andere gelovigen. Hij levert hun tegelijkertijd een gezaghebbende tekstuele ondersteuning. De brief besteedt veel aandacht aan het in kaart brengen van de verplichting die moslims kennen om volledig aan God toegewijd te zijn, God lief te hebben en hem te danken voor alles wat Hij heeft gegeven. In deze context had men een meer expliciete erkenning verwacht van de politieke implicaties van een dergelijke toewijding: het relativiseren van macht, ideologieën en politieke projecten. Hoe goed ze ons ook mogen voorkomen en van Godswege gesanctioneerd, ze zijn niet God zelf en daarom niet definitief. Dit moet een wezenlijk onderdeel worden in een voortgaande dialoog. Het is de theologische sleutel die ons verder brengt dan louter meningsverschillen over machtsrelaties en politieke alternatieven.

Gemeenschappelijk of funderend?

Ik krijg rillingen als ik hoor praten over 'alle religies'. Gewoonlijk gaat dit gepaard met een haastige generalisatie, die eerder voortkomt uit wishful thinking dan uit een nauwgezette observatie van wat de verschillende godsdiensten werkelijk claimen of belijden. Het is wonderlijk en teleurstellend om te zien

hoe zelfs academische geschriften zich verlagen tot dergelijke godvruchtige uitspraken. Elke godsdienst wordt gereduceerd tot een bijzondere variatie op een algemeen godsdienstig thema. Een Gemeenschappelijk Woord vermijdt deze valkuil want hij beperkt zich tot alleen de Abrahamitische tradities van christendom en islam. (Het jodendom komt ongelukkig genoeg slechts incidenteel aan bod.) Toch leent de brief zich in deel III voor een vereenvoudigde stelling die christenen graag wat dieper zouden willen onderzoeken. Het gaat over de volgende tekst: “Zo vormen de Eenheid van God, de liefde tot God en de naaste een gemeenschappelijke basis waarop christendom en islam (en het jodendom) zijn gesticht”. Van de aanvaardbare bewering eerder in de paragraaf dat de verplichting om God en de naaste lief te hebben een gemeenschappelijke onderdeel is van de heilige teksten in onze tradities, glijdt de tekst naar de meer discutabele claim dat de dubbele verplichting tot liefde de fundering van de drie godsdiensten is.

Meer dan Wet en Profeten

Om eerlijk te zijn tegenover onze moslim collega's moeten we stellen dat ook veel christenen in een vereenvoudigde vorm van Jezus' woorden over de belangrijkste geboden deze de kern van zijn leer en de basis van het christendom zouden noemen. Maar hebben ze gelijk? Houden de evangeliën niets meer in? Is het Woord mens geworden alleen maar om ons enkele verzen van Deuteronomium en Leviticus in herinnering te brengen? Zeker, sommige rabbi's onder Jezus' tijdgenoten zouden deze verzen ook als een samenvatting van de Wet en de Profeten hebben gezien. Is Jezus missie eerst en vooral om ons te herinneren aan een al eeuwen eerder geopenbaarde verplichting? Is de rest van zijn leven, sterven en opstaan uit de dood dan slechts bijkomstig?

Kern van het evangelie

Als Jezus antwoord geeft op de vraag over het belangrijkste gebod, doet hij dat altijd in de context van een discussie. Zowel Matteus (Mt. 22:35) als Lukas (Lk. 10:25) tekenen aan dat de vraag als strikvraag bedoeld was. Het voorzichtige antwoord op een strikvraag kan nauwelijks als het fundament van een godsdienst worden gezien. Als het punt van discussie de geboden betreft, dan zijn deze twee geboden zonder twijfel de belangrijkste. Maar bestaat het Goede Nieuws niet uit meer dan gebod en verplichting? Als de wetgeleerde, die de vraag stelt over het gebod in het evangelie van Markus, welwillend Jezus'

antwoord bevestigt, krijgt hij te horen van Jezus : “Je bent niet ver van het Rijk Gods”(Mk. 12:34). Niet ver ervandaan, maar hij is er nog niet helemaal. Geboden zijn mooi voor wat ze zijn. Maar het Rijk Gods gaat erbovenuit. Het evangelie is niet een zaak van kopiëren en plakken uit de Torah van een keuze uit een aantal korte en krachtige geboden. Het gaat boven alles om wat God heeft gedaan uit liefde voor ons. Wat wij moeten doen, vloeit hieruit voort en wordt erdoor mogelijk gemaakt.

Liefde en gebod

Als een Gemeenschappelijk Woord over de liefde van God spreekt, betekent het onze liefde tot God. Het is bijna altijd in termen van verplichting, zoals het herhaaldelijk gebruik van de woorden ‘moeten’ en ‘zouden moeten’ in deel I laat zien. Uit persoonlijke ervaring weten we maar al te goed dat ware liefde niet voortkomt uit een gebod of een voorwaarde. Ware liefde wordt om niet gegeven en ontvangen.

Nieuw gebod

Geen enkele schrijver uit het Nieuwe Testament heeft meer aandacht besteed aan de liefde dan degene die bekend staat als ‘de leerling die Jezus liefhad’ en die wij Johannes noemen. In zijn eerste brief zegt hij: “Het wezenlijke van de liefde is niet dat wij God hebben liefgehad, maar dat hij ons heeft liefgehad ...”(1 Jn. 4:10) Wij hebben lief omdat God ons het eerst heeft liefgehad. “Wij hebben lief omdat God ons het eerst heeft liefgehad”.(1Jn. 4:19). In heel het werk van Johannes is er een constante beweging van de liefde naar buiten: “Ik heb jullie liefgehad, zoals de Vader mij heeft liefgehad.”(Jn 15:9). “Zoals ik jullie heb liefgehad, zo moeten jullie elkaar liefhebben(Jn 13:34). Dat is het ‘nieuwe’ gebod van Jezus dat hij zijn leerlingen geeft vlak voor zijn dood. Geen gebod om hem lief te hebben of de Vader maar om te blijven in zijn liefde die hij voor ons heeft. In die liefde blijven betekent ons laten omvormen zodat wij op onze beurt anderen liefhebben. In deze context vertelt Jezus de parabel van de wijngaard en zijn ranken. Dankzij het voedzame sap van de wijnstok kunnen de ranken vruchten dragen. Toch zijn de vruchten niet voor de wijnstok of de ranken maar voor anderen. Elke liefde heeft zijn bron in God en vloeit van daaruit en verandert allen die zich erin willen laten onderdompelen. De liefde keert niet naar zichzelf terug om wederkerigheid te vragen, hij stort zich uit voor de geliefde, zelfs als deze ondankbaar is.

Zowel Johannes als Paulus erkennen het grote belang dat God zijn liefde voor ons heeft getoond niet vanwege onze volmaaktheid of zelfs ons berouw maar terwijl we nog zondaars waren. (1 Jn. 4:10; Rom. 5:6). Als er ergens een basis is voor het christelijk geloof, dan is dit vast en zeker een belangrijke zuil ervan.

Soefi's

Een vergelijkbaar verstaan van de goddelijke liefde ontbreekt niet helemaal in de islamitische traditie maar krijgt geen plaats in Een Gemeenschappelijk Woord, misschien omdat de brief alleen de Koran en de hadieth citeert om een zo breed mogelijk moslim publiek te bereiken. Toch zou men een beroep hebben kunnen doen op Koran 5: 54, waar wordt gezegd “[Jullie die geloven! Als iemand van jullie zich van zijn godsdienst afkeert,] dan zal God wel met mensen komen die Hij bemint en die Hem beminnen”. Enkele soefi schrijvers merken op in hun commentaar op dit vers dat Gods liefde voor de mensen voorafgaat aan hun liefde voor God en als God ons niet had begunstigd met zijn eerste liefde, genade en barmhartigheid, dan zou de mensheid God en zijn schepsels nooit hebben kunnen liefhebben. Hier ligt een belangrijk onderwerp om onze theologische dialoog voort te zetten.

Naaste worden

Zoals men kan twijfelen of het gebod van de liefde tot God de basis is voor het Christendom, zo kan men ook ter discussie stellen of de liefde tot de naaste wel fundamenteel is. In het evangelie vinden we twee passages die dit relativeren. De eerste komt uit het evangelie van Lukas. Nadat de geleerde die Jezus een strikvraag stelde er niet in geslaagd was hem hiermee in verwarring te brengen, probeerde hij het nogmaals (Luk. 10:29: “En wie is dan mijn naaste?”) De parabel van de barmhartige Samaritaan die Jezus dan vertelt als antwoord, keert de vraag om. Jezus beschrijft de buitengewoon ruimhartige en barmhartige reactie van deze religieuze andersgelovige op een jood in nood, nadat twee religieuze leiders van het slachtoffer al voorbij waren gegaan. Jezus vraagt: “Wie van deze drie is volgens u de naaste geworden van het slachtoffer van de rovers?” De vraag is niet meer: Wie behoort tot de categorie van ‘de naaste’ en welke grenzen ik moet stellen aan mijn liefde maar hoe kan ik zelf de naaste worden van anderen door in liefde op hen te reageren.

De tweede passage, die nog frappanter is, komt zowel bij Lukas als bij Mattheus voor. Hier volgt de versie volgens Mattheus (Mat. 5:43-45): “Jullie hebben gehoord dat gezegd werd: “Je moet je naaste liefhebben en je vijand haten.” En ik zeg jullie: heb je vijanden lief en bid voor wie jullie vervolgen, alleen dan zijn jullie werkelijk kinderen van je Vader in de hemel. Hij laat zijn zoon immers opgaan over goede en slechte mensen en laat het regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen.

Heb je vijanden lief

Volgens Lukas zei Jezus in deze context (Luk. 6: 29-32', 35-36): “Als iemand je op de wang slaat, bied hem dan ook de andere wang aan, en weiger iemand die je je bovenkleed afneemt niet ook je onderkleed. Geef aan ieder die iets van je vraagt, en eis je bezit niet terug als iemand het je afneemt. Behandel anderen zoals je wilt dat ze jullie behandelen. Is het een verdienste als je liefhebt wie jullie liefhebben? Want ook de zondaars hebben degenen lief die hen liefhebben...Nee, heb je vijanden lief, doe goed en leen geld aan anderen zonder iets terug te verwachten; dan zullen jullie rijkelijk worden beloond, en zullen jullie kinderen van de Allerhoogste zijn, want ook hij is goed voor wie on dankbaar en kwaadwillig is. Wees barmhartig zoals jullie Vader barmhartig is.

Wees volmaakt

Daar waar voor Lukas zo'n overdreven en belangeloze edelmoedigheid gelijk staat met de navolging van Gods barmhartigheid, is dit voor Mattheus de definitie zelf van Gods volmaaktheid:(Mat. 5:48) “Wees dus volmaakt, zoals jullie hemelse Vader volmaakt is.” Onze volmaaktheid bestaat uit het liefhebben van onze vijanden op dezelfde manier zoals we Gods volmaaktheid zien in zijn zichzelf ontledigende liefde voor ons. God openbaarde die liefde in Jezus, zelfs toen we nog zondaars waren en vervreemding van God verkozen boven vrede met God, wat onze oorspronkelijke menselijke situatie was.

God zegene ...

Deze oneindig opgerekte definitie van de naaste en de broeder, die zelfs vijanden en aanvallers insluit, hebben christenen slechts met moeite kunnen aanvaarden. We vallen snel terug op een algemeen religieus standpunt waarbij God alleen de rechtvaardigen liefheeft en wij- die natuurlijk tot die rechtvaardigen horen- het recht hebben de anderen te haten. Hoe radicaal de eis is die

Jezus ons stelt, kunnen we zien als we ons voorstellen dat de alomtegenwoordige bumperstickers met “God zegene onze troepen” zouden vervangen door ‘God zegene Osama’ of zouden we ons spandoeken in bezet Palestina kunnen voorstellen die zegeningen en een lang leven aan Israël en de Verenigde Staten zouden wensen in plaats van vernietiging? Dergelijke veranderingen ten goede gebeuren niet zo gemakkelijk toch komt men ze steeds meer tegen op kleinere schaal.

Zaden van het Rijk

Dat zijn de zaden van het Rijk die wortel schieten en hier en daar ontkiemen maar die al te vaak onder de voet worden gelopen door ‘realisme’ of het verlangen naar vergelding. Misschien kan onze dialoog de woorden van de Koran 60: 7 ter harte nemen: “Misschien dat God tussen jullie en hen die jullie als vijand beschouwen genegenheid zal brengen; God is almachtig en God is vergevend en barmhartig.” Waar liefde in de plaats komt van vijandschap, is God aan het werk en niet wij.

Problematische koranverzen

Een Gemeenschappelijk Woord gaat enkele nogal problematische onderwerpen niet uit de weg, ofschoon de implicaties ons misschien ontgaan. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is waar men christenen in deel III verzekert dat moslims ‘niet tegen hen zijn en dat de islam niet tegen hen is’. Dan volgen de voorwaarden, gesteld in Koran 60:8-9: “God verbiedt niet dat jullie hen die niet wegens de godsdienst tegen jullie gestreden hebben en die jullie niet uit jullie woningen verdreven hebben, met respect en rechtvaardig behandelen. God bemint hen die rechtvaardig handelen. Maar God verbiedt dat jullie hun die wegens de godsdienst tegen jullie gestreden hebben, die jullie uit jullie huizen verdreven en die bij jullie verdrijving geholpen hebben, bijstand verlenen. En zij die hun bijstand verlenen, zij zijn de onrechtplegers.” De oorspronkelijke context is Mekka, dat zijn eerste moslim burgers onderdrukte. Maar het vers wordt vandaag breed toegepast. Veel extremisten zullen precies dit vers gebruiken om de vijandschap met Israël te rechtvaardigen en hen die Israel ondersteunen. Het rampzalige militaire avontuur van George Bush in Irak, en zijn zogenaamde Oorlog tegen terrorisme kan men gemakkelijk uitleggen als aanvallen op de islam. Gezien de religieuze retoriek die hij gebruikt voor politiek gewin, en de duidelijke hulp van evangelische christenen die

hem ondersteunen, kan men zijn oorlogen gemakkelijk afschilderen als christelijke oorlogen, die zo alle christenen in gevaar brengen. Zelfs de westerse culturele suprematie wordt soms uitgelegd als een aanval tegen de islam en kan zo een gewelddadig antwoord legitimeren tegen de eerste de beste vertegenwoordiger van die cultuur.

Dialogo is eerst praktijk

Ofschoon ik in het begin suggereerde dat we deze brief zouden kunnen lezen tegen de achtergrond van Nostra Aetate met zijn verwijzing naar gemeenschappelijke thema's van geloof en morele actie, wil dat niet zeggen dat onze dialoog het best kan gebeuren door brieven, hoe gezaghebbend ook. Deze documenten zijn belangrijke toetsstenen maar we weten uit de geschiedenis van Vaticaan II dat ze alleen maar ontstaan door reflectie op de praktijk. Veel van de ondertekenaars van Een Gemeenschappelijk Woord hebben een lange ervaring met de interreligieuze dialoog die verder gaat dan louter ceremoniële uiterlijkheden en die commitment en openheid veronderstelt. Documenten als deze brief ontstaan niet alleen uit persoonlijke ontmoeting, idealiter banen ze ook de weg voor verdere interactie.

Eigen falen erkennen

Zowel Nostra Aetate als Een Gemeenschappelijk Woord benadrukken positieve gemeenschappelijke onderdelen en zonder twijfel is dit een nuttig begin. We hebben er behoefte aan om elkaar te begrijpen en te waarderen op het niveau van idealen en normen, vooral die we gemeenschappelijk hebben. Maar wat we ook gemeenschappelijk hebben, is ons gezamenlijk falen om te leven volgens deze idealen. Spreken over de verplichting om God en de naaste lief te hebben, is redelijk gemakkelijk. Zelfs spreken over de liefde tot de vijand is niet zo moeilijk. Praten, zo zegt men, kost niets. Het vraagt veel meer moed om aan elkaar te erkennen dat we gefaald hebben in de liefde maar daar moet de echte doorbraak van komen, als de trotse façades ineenstorten en een vermorzeld hart laten zien.

Splinter en balk

Natuurlijk zijn we er beiden heel zeker van dat de ander voldoende reden heeft tot berouw, vergeleken met onze eigen hoge idealen en kleine fouten. Mis-

schien moeten we beiden opnieuw luisteren naar Jezus' advies: (Mat.7:3-5) :
 “Waarom kijk je naar de splinter in het oog van je broeder of zuster, terwijl je de balk in je eigen oog niet opmerkt? Hoe kun je tegen hen zeggen: “Laat mij de splinter uit je oog verwijderen, ”zolang je nog een balk in je eigen oog hebt? Huichelaar, verwijder eerst de balk uit je eigen oog, pas dan zul je scherp genoeg zien om de splinter uit het oog van je broeder of zuster te verwijderen.” De dialoog van wederzijds berouw is de moeilijkste maar ook de meest noodzakelijke, als we vooruit willen gaan.

Nog andere problemen

Ofschoon de taal van Een Gemeenschappelijk Woord in het teken staat van een conflict tussen christenen en moslims, kan een eerlijk gewetensonderzoek ons niet doen vergeten dat onze toekomst niet alleen bedreigd wordt door het conflict tussen moslims en christenen. Door eeuwen heen van onmiskenbaar conflict en strijd tussen de leden van onze twee tradities, heeft elk van ons zijn eigen interne conflicten gehad die meer levens hebben opgeëist en nog steeds opeisen dan onze interconfessionele strijd. Er worden dagelijks meer moslims gedood door moslims dan door christenen of wie dan ook. De grote aantallen mannen die hun dood tegemoet gingen in de Iran-Irak oorlog van 1989 waren virtueel allen moslims. Van de tientallen miljoenen christenen die zijn gestorven in Europese oorlogen door de eeuwen heen, is bijna niemand gedood door een moslim. De grootste schande van de vorige eeuw was het doden van miljoenen joden door christenen, daartoe min of meer aangezet door hun eigen lange traditie van antisemitisme en verleid door een nieuwe kwaadaardige nationalistische en racistische ideologie. In de laatste vijftien jaar zijn miljoenen christenen in Afrika afgeslacht tijdens burgeroorlogen door hun medegelovigen. Een katholieke missionaris heeft vele malen meer kans gedood te worden in het grotendeels katholieke Latijns Amerika dan waar dan ook in de moslim wereld. Laten we dus niet de denkfout maken dat het christen-moslim conflict het grootste conflict van de wereld is of zelfs dat oorlog de grootste bedreiging vormt voor de toekomst van de mensheid. Wat te zeggen van de miljoenen Afrikaanse kinderen die elk jaar sterven door gebrek aan schoon drinkwater of aan vaccins die een paar cent waard zijn? Wat te zeggen van de armen in de wereld die leven onder de zware lasten van buitenlandse schulden en corrupte binnenlandse tirannen? Dan zijn er nog de vernielende gevolgen van het door ons slecht beheerde rentemeesterschap van de bronnen. De nieuwe fase in de

dialogoog tussen moslims en christenen, ingezet door Een Gemeenschappelijk Woord, moet niet betekenen dat we onze blik gaan vernauwen en nog obsesiever met onszelf bezig zijn. Als we willen praten over liefde, kunnen we onze oren niet sluiten voor de schreeuw van de armen.

Daniel Madigan is een Australische Jezüiet, stichter van het Instituut voor Religiestudies aan de Pauselijke Universiteit van de Gregoriana, in Rome. Hij is lid van de Vaticaanse Commissie voor Religieuze Relaties met moslims.

Grote moskee Rome (foto P.R.)

Reactie van Samir Khalil Samir, s.j.

17.10.2007

Samir Khalil Samir (geboren in 1938 in Cairo) is islamoloog, Oriëntalist en katholiek theoloog. Jezuiet sinds 1955. Hij studeerde in Aix en Provence, woonde in Engeland en Nederland, richtte scholen op in Egypte en doceerde aan het pauselijk instituut voor Arabische en Islamitische Studies. In 1986 ging hij naar Libanon. Hij richtte er het onderzoeksinstituut CEDRAC op, dat literatuur verzamelt van het Arabisch christelijk erfgoed in het Midden Oosten.

Hij is auteur van 40 boeken en 500 artikelen en adviseert veel kerkleiders en politici in Europa en het Midden Oosten maar schuwde niet om tijdens de rellen in 2005 in gesprek te gaan met moslim jongeren uit de voorsteden van Parijs.

Als arabist en theoloog geeft hij zijn reactie op Een Gemeenschappelijk Woord.

Context

De brief van de 138 geleerden aan de paus en aan christelijke leiders is een eerste stap op weg naar de dialoog. Deze moet echter universeler en concreter worden. Deze brief ligt in het verlengde van de eerste brief, die precies een jaar daarvoor (in 2006) aan Benedictus XVI was gestuurd als antwoord op zijn collegium doctum op de universiteit van Regensburg. Hij werd gepubliceerd op dezelfde datum (13 oktober), datum die samenviel met het einde van de ramadan in 2007.

Een zeer representatieve brief

De toename van het aantal ondertekenaars, vergeleken met het jaar daarvoor, is vermeldenswaard : 138

in plaats van 38. Ze vertegenwoordigen 43 naties, zowel moslim als niet-moslim landen, waaronder veel landen uit het Westen. Onder hen bevinden zich groot-mufti's, religieuze leiders, academici en geleerden. Behalve vertegenwoordigers van de twee grote stromingen, soennieten en sjiïeten, zijn er ook vertegenwoordigers van kleinere groepen, sekten en zelfs van afwijkende groeperingen zoals bijvoorbeeld de meest mystieke van deze stromingen, de soefi's, die wijd verspreid zijn in het Westen. Ook zijn er Ismaelieten, een tak van de sjiïeten evenals de Dja'farieten die ook van de Sji'a zijn afgeleid en Ibadieten, een oude groep, waarover weinig wordt gesproken maar die nog in Jemen wonen.

Dit wijst op een bredere consensus binnen de islam, een stap op weg naar de *idjmâ`*. In de islamitische traditie is elk geloofsartikel gebaseerd op een van de drie bronnen: de koran, de traditie van Mohammed (gezegden of handelingen uit zijn leven) en de consensus van de gemeenschap (*idjmâ`*, overeenstemming). Deze derde stap is tot op heden niet echt gebruikt of gewaardeerd. In feite bestaat er in de islamitische wereld een grote verdeeldheid. Een imam kan op zekere dag iets zeggen, dat hij de volgende dag kan tegenspreken.

De brief constateert geen overeenstemming tussen alle moslims maar het laat een gezamenlijke stap zien in de richting van een zekere consensus. Deze convergentie kwam tot stand onder toezicht van de koning van Jordanië en de Aal al Bait (familie van de Profeet) Stichting, geleid door de Prins Hassan, een oom van de koning.

Deze man staat voor het beste wat de islam kent op het gebied van reflectie, openheid en devotie. Ofschoon hij een godsvruchtige en trouwe moslim is, huwde hij een hindoe vrouw, die – wat nogal ongebruikelijk is in de moderne islam- geen moslim hoefde te worden. Dit wordt in het Westen wel gevraagd van christelijke vrouwen die met een moslim trouwen, maar is geenszins voorzien in de Koran.

Het eerste positieve aspect van de brief is dan ook dat hij zeer representatief is en komt van een groep die een grote overeenstemming heeft bereikt. Een tweede reden van de hoge representativiteit is dat hij naar alle delen van de christelijke wereld is gezonden. Als men naar de lijst van mensen kijkt aan wie de brief is gericht, ziet men een complete lijst, zorgvuldig opgesteld. Behalve de paus worden alle oosterse christelijke tradities genoemd, de patriarchen van de kerken na en voor het Concilie van Calcedon, daarna de Protestantse Kerken en tenslotte de Wereld Raad van Kerken. Dit laat zien dat achter deze brief iemand zit die het christendom en de kerkgeschiedenis kent en begrijpt.

Structuur van de brief

Als we naar de inhoud van de brief gaan, valt meteen op dat de titel uit de Koran komt: “Een gemeenschappelijk woord tussen u en ons” (soera Familie van Imraan 3: 64). Als Mohammed ziet dat hij met de christenen niet tot overeenstemming kan komen, dan laat de Koran hem zeggen: “Kom, laten we het eens zijn over tenminste een gemeenschappelijke basis, dat we geen ander dan God (de eenheid van God) zullen dienen en aanbidden en dat niemand van ons andere heren zal nemen behalve God.”

Waar we hier op moeten letten is dat met ‘dit gemeenschappelijk woord’ geen enkele definitie van Mohammed wordt gegeven. Dit zinsdeel spreekt niet van Mohammed als profeet, of als laatste boodschapper van God. Wat wordt benadrukt is het gemeenschappelijke woord en de eenheid van God. Dit is op zich al een positieve stap, die begint bij de Koran.

Opzet

De opzet van de brief kent drie delen: het eerste heet ‘liefde van/tot God’, onderverdeeld in ‘liefde van/tot God in de islam’ en ‘liefde van/tot God als het eerste en grootste gebod in de bijbel’. Eigenlijk is de titel van de oorspronkelijke Arabische tekst duidelijker, er staat ‘in het Evangelie’. Door het woord ‘Bijbel’ te gebruiken (dat het Nieuwe en Oude Testament inhoudt) kan men ook het jodendom betrekken bij de tekst, ook al is de brief slechts tot de christenen gericht.

Het tweede deel heeft als titel: ‘de liefde van/tot de naaste’ (hubb al jâr). Ook hier is een onderverdeling: ‘de liefde tot de naaste in de islam’ en ‘liefde tot de naaste in de Bijbel’. Ook hier spreekt de Arabische tekst van Evangelie.

Het derde deel is een conclusie die het korancitaat weergeeft: Laten we komen tot een gemeenschappelijk woord tussen u en ons. Het geeft een

interessante analyse in drie delen: ‘gemeenschappelijk woord’, ‘laten we komen tot een gemeenschappelijk woord’ en ‘tussen u en ons’.

Gedachten bij de inhoud

Ik wil graag enkele opmerkingen plaatsen bij deze opzet.

Allereerst, er is een verband tussen de eerste en tweede brief. De eerste brief eindigde met de noodzaak om tot een overeenstemming te komen, gebaseerd op liefde tot God en tot de naaste. Hiermee willen de geleerden zeggen: we gaan nu verder uitwerken wat we aangekondigd hebben als de basis voor alle relaties tussen islam en christendom.

Interessant genoeg is de woordenschat die wordt gebruikt een christelijke en geen islamitische. Het woord ‘naaste’ in de christelijke betekenis van ‘broeders’ bestaat niet in de Koran. Het is een typisch Nieuw Testamentisch woord. De Arabische tekst gebruikt niet het woord ‘naaste/broeders’ maar ‘buur’ (jâr), dat een ruimtelijke betekenis heeft van ‘buurman’ die hiernaast woont, te vergelijken met de christelijke term qarîb, die ‘verwanten’ betekent, mensen die ‘nabij’ zijn.

Liefde in Koran

Het woord ‘liefde’ wordt zelden gebruikt in de Koran. Het hoort zelfs niet bij de namen die voor God worden gebruikt. Er wordt nooit gezegd dat God een minnaar is, ook al zijn er minder frappante synoniemen. In

het christendom daarentegen is het woord wijd verbreid. Bovendien, als in het eerste deel de liefde tot God in de islam wordt onderzocht, zouden wij, christenen, dit ‘gehoorzaamheid aan God’ noemen en geen ‘liefde’. Maar hier hebben de moslims het zo genoemd om op zich zo met dit woord op de christelijke terminologie aan te passen. Dit is een prima idee maar enigszins gevaarlijk omdat de valkuil van ‘settling’ op de loer ligt. Meestal spreken moslims over het dienen en aanbidden van God. Het thema ‘liefde tot God’ is een ander taalgebruik, dat door de islam niet wordt buitengesloten maar vooral voorkomt in de wereld van het soefisme.

Hoe dan ook, spreken over ‘de liefde tot God’ is nieuw. Misschien is het een handige manier om te verwijzen naar de eerste encycliek van paus Benedictus XVI (*Deus caritas est*). Het laat ongetwijfeld een verlangen zien om dichter bij de christelijke manier van spreken te komen, ook al bestaat er het risico van twee verschillende betekenissen van één woord.

Nog meer problemen met woorden

De Arabische versie van de brief gebruikt in deze context andere woorden dan de Franse, Italiaanse of Engelse versie. We zagen al dat waar het Arabisch over Evangelie spreekt, de westerse talen over Bijbel spre-

ken. Hier komen nog andere voorbeelden.

Bijvoorbeeld, als het over christus gaat, spreken de westerse versies altijd van ‘Jezus Christus’, terwijl de Arabische versie het heeft over ‘Isaa al Masîh’. Deze laatste uitdrukking kan niet in de Koran vinden maar het is een combinatie van ‘Isaa’ (Arabische christenen zeggen Yasû`a) en de christelijke definitie van Al Masîh (voor Christus) die men in de Koran tegenkomt. De tekst van de brief zit boordevol uitdrukkingen uit de Koran, vermengd met christelijke termen.

Als moslims uit de Koran en de Bijbel citeren, gebruiken ze twee maten. Als ze de Koran aanhalen, zeggen ze “God zei” zoals elke goede moslim doet. Als ze verzen uit de Bijbel citeren, zeggen ze slechts ‘zoals men kan lezen in het Evangelie’ enz. Dit betekent dat ze als het over de Bijbel gaat een meer wetenschappelijke benadering gebruiken als geleerden, terwijl ze voor de Koran de woorden gebruiken van iemand die in de islam gelooft.

Maar alles bij elkaar zit de structuur prachtig in elkaar: want we kunnen nu zeggen dat het jodendom, het christendom en de islam de liefde tot God en de naaste zien als het hart van hun geloof. Dit is echt iets nieuws dat tot nu toe de islamitische wereld nooit had uitgesproken.

Gebruik van de Bijbel

Bij de citaten uit het Oude en Nieuwe Testament gaan de moslim geleerden ervan uit dat de Bijbel Gods woord is. Ook dit is relatief nieuw. In de Koran wordt dit idee theoretisch aanvaard maar in de praktijk verworpen. Zeer vaak beschouwen moslims de Bijbel als een product dat door latere toevoegingen aan de oorspronkelijke kern is gemanipuleerd (*muharrafah*, gecorrumpeerd of *mubaddalah*, veranderd).

In noot 4 citeren de 138 geleerden zelfs Paulus in een beschouwing over het 'hart'. De overgrote meerderheid van moslims verwerpt Paulus. Men ziet hem als een verrader van de boodschap van Jezus Christus, die volgens hen oorspronkelijk een 'islamitische boodschap' was. Dikwijls claimen moslims dat de boodschap van Christus was als die van de Koran maar dat Paulus de leer van de Drie-eenheid en van verlossing door het kruis heeft geïntroduceerd en de Wet van Mozes heeft verworpen. Een beroemd boek, gepubliceerd in 2000, en in Libanon verboden, heeft als titel 'De ontmaskering van Paulus'.

Al deze kleine tekenen laten een oprecht verlangen zien naar dialoog op het niveau van taalgebruik en Bijbels getuigenis. Er zijn zelfs enkele zinspelingen op het Hebreeuws om het te integreren in deze visie. Als moslims de uitdrukking 'mensen van het

Boek' gebruiken, dan is het duidelijk dat dit slaat op de joden¹, ook al is de boodschap officieel gericht aan de christenen.

Positieve waardering en kritische lectuur

Laten we nu proberen andere positieve aspecten van dit document onder ogen te nemen, terwijl we tegelijkertijd enkele leemtes willen aanwijzen en onderdelen die wat meer reflectie behoeven. Kortom, ik wil de brief kritisch bekijken.

Universele basis

Als we nu overgaan tot de inhoud van de brief, dan heb ik de indruk dat het gemakkelijk is om tot overeenstemming te komen zo lang we op dit niveau blijven. De methode die wordt gebruikt, is parallelle citaten kiezen uit heilige teksten. In de Koran staan teksten die tegenstrijdig zijn met het christendom maar de moslims kozen teksten die dichter bij ons, christenen, staan en erop lijken. Dit is een belangrijke eerste stap maar als het hierbij blijft lopen we het risico van een dialoog gebaseerd op ambiguïteiten. Hoe dan ook, in eerste instantie is het nuttig onze gemeenschappelijke basis te onderstrepen. Zelfs de christelijke traditie is op zoek naar een gemeenschappelijke basis met andere godsdiensten

---

¹ Mensen van het Boek (*Ahl ul Kitaab*) slaat in de Koran op joden en christenen (noot van de redactie)

en culturen. Deze basis vanuit een christelijk standpunt is niet gebaseerd op Bijbel of Koran want dit zou ongelovigen buitensluiten. De gemeenschappelijke basis is de natuurwet, de (tien) geboden, beschouwd als natuurlijke wetten, een gemeenschappelijke ethiek, die zelfs atheïsten aanvaarden.

Universele ethiek

In een toespraak tot de Internationale Theologische Commissie op 5 oktober 2007 sprak de paus van de natuurlijke morele wet om “de fundamenten van een universele ethiek te rechtvaardigen en te illustreren, die tot het grote erfgoed van de mensheid behoort en die het rationele schepsel in staat stelt om te delen in Gods wet”. Benedictus XVI gaat dan verder en verwijst naar de catechismus van de katholieke kerk (nr. 1955): het morele leven heeft ‘als centrum het streven naar en zich onderwerpen aan God, bron en rechter van al het goede en het besef dat de ander aan jou gelijk is. De Geboden waren een natuurlijke wet en als zodanig strikt gesproken niet geopenbaard.

De paus vervolgt: uitgaan van de natuurlijke wet, ‘toegankelijk voor elke verstandelijk wezen, legt de basis voor een dialoog met alle mensen van goede wil en met de burgerlijke maatschappij.’”

Evenals de ondertekenaars van de Brief probeert de paus en gemeen-

schappelijke basis te vinden voor de dialoog met iedereen; deze basis kan niet bestaan uit de Schriften maar in plaats hiervan komt de universele ethiek, gebaseerd op de natuurlijke wet.

De brief die de moslim experts stuurden aan de christenen stopt bij wat gemeenschappelijk is aan Bijbel en Koran. Ik denk dat de volgende stap voor christenen en moslims is dat zij zoeken naar een meer universele basis. Deze kan onderdelen van de Schriften behelzen zolang deze door allen aanvaard worden maar zou verder moeten gaan om een basis te vinden voor de universele dialoog.

Dit ontbreekt nog in de brief, die slechts de relaties tussen christenen en moslims probeert te herstellen. Dit wordt duidelijk zo gesteld in de inleiding (van deel III), die in herinnering brengt dat ‘we samen 55% van de wereldbevolking uitmaken’. Als we dus tot een overeenstemming komen, zouden we de wereld bijna de vrede kunnen opleggen. Het is een tactische, politieke benadering. We moeten gaan in de richting van een rationele fundering van de vrede, te vinden in de waarheid.

Daarom is de tekst, zoals Kardinaal Tauran uitlegde, zo interessant. Hij opent nieuwe wegen zowel qua methode als qua inhoud, maar moet nog verder worden onderzocht om [de basis] objectiever en minder selectief

te maken, om deze universeler en minder politiek te maken.

Onderscheid tussen politiek en mensen

Zo gezien, moeten we nog een kritische noot toevoegen. Op een gegeven ogenblik vraagt de brief aan de christenen ‘om moslims niet te zien als tegen hen maar met hen, op voorwaarde dat christenen hun niet de oorlog aanzeggen.’ Misschien zinspelen ze hier op de problemen in Palestina, Irak en Afghanistan maar daar zijn het niet de christenen als zodanig die bezig zijn met de oorlog. De Amerikanen in Irak (als de brief tenminste hiernaar verwijst) zijn niet in Irak als christenen die moslims onderdrukken. Het gaat hier niet om christenen of moslims. Het gaat eerder om een politieke kwestie tussen de Verenigde Staten en de landen in het Midden Oosten. En zelfs al weten we dat de president van de VS christen is en dat zijn geloof hem leidt, dan nog kan deze oorlog niet geclaimd worden als een oorlog tussen christenen en moslims.

Dit is belangrijk want moslims hebben de neiging het Westen te zien als een christelijke mogendheid zonder zich ooit rekenschap te geven van het hoezeer het Westen geseculariseerd is en verwijderd van de christelijke ethiek. Deze manier van denken versterkt de theorie van de botsing van culturen (of religies) precies op het ogenblik dat men stappen on-

derneemt om een dergelijke theorie te bestrijden.

Een prachtige conclusie: samenzijn in verscheidenheid

Verscheidenheid

Tenslotte, in de brief wordt het koranvers over tolerantie geciteerd: En als God het gewild had, zou Hij jullie tot één gemeenschap gemaakt hebben, maar Hij heeft jullie in wat jullie gegeven is op de proef willen stellen. (Hij heeft jullie gemaakt zoals jullie zijn.) Wedijvert dus in goede daden. Tot God is jullie terugkeer, gezamenlijk. Hij zal jullie dan dat meedelen waarover jullie het oneens waren.” Koran 5: 48.

In de chronologische volgorde van de Koran is dit de voorlaatste soera. Dit wil zeggen dat dit vers niet afgeschaft of vervangen kan worden door een later vers, volgens de theorie van de koraninterpretatie van het afschaffen en afgeschafte vers (nâsikh wa-l-mansûkh). Dit vers is wezenlijk want het stelt dat onze godsdienstige verschillen door God gewild zijn. Het resultaat is: ‘wedijvert dus in goede daden’ als methode voor de dialoog. Dit is echt een prachtig einde van de Brief want het betekent dat we samen kunnen leven ondanks onze verschillen en dat God deze verschillen zelfs wil.

De toekomst tegemoet

Deze Brief is een eerste stap op de weg van de dialoog tussen christenen en moslims. Tot nu toe namen chris-

tenen vaak het initiatief tot de dialoog en dat was goed. Het is belangrijk dat deze eerste stappen door blijven gaan in dezelfde richting met nog meer helderheid, door ook verschillen te laten zien en de behoefte om te corrigeren. Aangezien deze brief zich richt tot de verschillende leiders van de christelijke wereld, mogen we een antwoord van hen verwachten op deze brief, die het resultaat is van ongekennde inspanningen aan moslim zijde.

Maar deze brief is ongetwijfeld ook gericht aan moslims, zelf al is het niet expliciet. Hoe zwaar zal het belang wegen dat de brief krijgt in de wereld van de islam, als we zien dat men doorgaat met het kidnappen van priesters, het vervolgen van afvalli-

gen en het onderdrukken van christenen? Tot op heden heeft het islamitische kamp geen commentaar geleverd. Maar op den duur, denk ik, kan het document een opening scheppen en een grotere convergentie.

Laten we vooral hopen dat de volgende stap zal focussen op de meer gevoelige onderwerpen zoals de vrijheid van godsdienst, de absolute waarde van mensenrechten, de verhouding tussen godsdienst en maatschappij, het gebruik van geweld, enz. kortom onderwerpen die zowel de wereld van de islam (en vooral de moslims) aangaan als het Westen.

vertaling uit het Engels door P. Reesink

Interieur grote moskee Rome

Een antwoord

aan de brief van 138 moslim geleerden aan het christendom.

Uitleg en achtergrondinformatie voor christelijke lezers, gepubliceerd door International Christian Network.

Hoe moeten we de brief van 138 moslim theologen zien in het licht van Bijbel en Koran?

De brief begint met de verklaring dat er slechts vrede in de wereld kan zijn als moslims en christenen in vrede samenleven.

Discutabele basis

Over welke vrede gaat het hier?

Blijkbaar denken de auteurs hier op twee verschillende niveaus zonder deze niveaus duidelijk te onderscheiden. Het ene niveau is dat van de godsdienst en het andere is het interpersoonlijke niveau van een vriendschappelijk overeenkomst tussen moslims en christenen. Zoals de moslims het verstaan wordt vrede slechts bereikt door onderwerping aan de islam.

Vanuit een christelijk gezichtspunt kan er slechts vrede zijn met God en met de mensen onderling als zondige mensen verzoend worden met God. Dit schept dan weer vrede met de naaste en versterkt de openbare vrede. Toch stuiten persoonlijke en openbare vrede op weerstand. Christus zelf heeft nooit vrede tussen godsdiensten beloofd noch enige vorm van wereldvrede (Mattheus 24: 6).

Daarom lijkt ons de basis voor de vrede zoals de moslim auteurs die formuleren, discutabel.

Herinterpretatie

De auteurs beweren dat liefde van God en de naaste de gemeenschappelijke basis is tussen islam en christendom. Dit is echter niet correct want beide godsdiensten verstaan op een andere wijze liefde in deze twee relaties. Bij nader inzicht is dit eerder een islamitische toeëigening en herinterpretatie van fundamentele bijbelse waarheden, precies zoals Mohammed dat in het verleden deed met deze relaties in de Koran.

Geen gemeenschappelijk geloof

De tekst en de passages uit de Koran die worden geciteerd maken duidelijk dat in de islam de liefde van God – als die al überhaupt voorkomt in de Koran – bestaat uit de gaven in de schepping, de openbaring van zijn wil in de Koran en de vergeving van de zonden waarop men rekt bij het Laatste Oordeel. Dit geldt vooral voor moslims die zich aan Allah onderwerpen.

Maar in het christelijk geloof is de liefde van God voor de mens, Zijn agape, diep geworteld in de drie-ene

God zelf, in wie een relatie bestaat van gevende en ontvangende liefde. En God wil de mens, geschapen naar zijn beeld, in die liefde laten delen. Dit begint met de vaderlijke zorg waarmee God als Schepper en Instandhouder de mens omringt. Zo gezien is er inderdaad hier enige overeenkomst in het geloof van joden, christenen en moslims. Maar volgens de getuigenis van het Nieuwe Testament, culmineert Zijn liefde in het verzoenend gebaar naar de mensen van de zelfopoffering van zijn zoon, Jezus Christus (Johannes 3: 16).

Maar deze grote goddelijke liefde wordt door de moslims ontkend, als ze talrijke koranpassages citeren die impliciet de drie-ene natuur van God en de goddelijkheid van Jezus verwerpen. Hierdoor wordt het gemeenschappelijke van het geloof in God en in het verstaan van de liefde die erin geworteld is, tegengesproken.

Parallellen in Koran en Bijbel

Volgens de brief bestaat de liefde tot God in het herkennen van zijn eenheid (Er is geen andere god dan God), in de eerbiedige vrees van zijn almacht, in dienst, aanbidding en toewijding aan hem, in onderwerping aan zijn wil (islam), in dankbaarheid voor de gaven in zijn schepping en in de hoop op zijn vergeving bij het oordeel. Ook in de Bijbel –en weer zijn er hier parallellen- wordt de relatie van de godsvruchtige mens tot God gekenmerkt door eerbied voor

Zijn heiligheid, aanbidding en gehoorzaamheid die men Hem verplicht is.

Deze gehoorzaamheid is gebaseerd op dankbare liefde tot Hem in het kader van de relatie tussen God en mens, door hem geschapen. Het is de liefde van een kind voor zijn/haar Hemelse Vader.

Eigenliefde vs. onbaatzuchtige liefde

De passages uit de Koran die de brief aanhaalt, maken het duidelijk hoe zeer ‘de liefde tot de naaste’ geregeld wordt door geboden in de islam (bijvoorbeeld door de verplichting om financiële steun te verlenen aan de leden van de familie, aan wezen en armen en voor de bevrijding van slaven). De basis hiervoor ligt al in het Oude Testament en in het joodse begrip van goede daden voor de naaste. Deze daden worden in het Hebreeuws ondergebracht onder de term zedakah, sadaqah in het Arabisch. Als een moslim een goede daad verricht voor een andere persoon, dan is dit een sadaqah die hem ten goede komt voor zijn eigen gerechtigheid (rechtvaardiging). Dit is uiteindelijk eigenliefde.

In het christelijk geloof daarentegen komt de liefde voor de naaste voort uit het dankbare antwoord op de liefde die God ons heeft laten zien in Christus. ‘Wij hebben lief omdat God eerst heeft liefgehad’ (Joh. 4: 19). Het geldt voor alle mensen en

sluit zelfs vijanden in. Zo is het niet toevallig dat bijvoorbeeld humanitaire hulp bij natuurrampen zoals de tsunami op 26 december 2004 hoofdzakelijk kwam van landen door het christendom gevormd, ook al waren de ontvangers moslims.

Vrijheid van godsdienst?

De auteurs beweren dat ‘gerechtigheid en vrijheid van godsdienst’ deel uitmaken van de liefde tot de naaste. De context maakt echter duidelijk dat het hier niet gaat om ‘gerechtigheid’ (gelijkheid) en vrijheid in de moderne betekenis van het woord. Het gaat eerder om het recht om alleen Allah te mogen dienen.

Zo leggen de auteurs uit dat ‘gerechtigheid’ en ‘vrijheid van godsdienst’ (waarschijnlijk gebaseerd op soera 2; 256) als de vrijheid om de islam te mogen uitoefenen zonder enige beperking. Zo zou een ‘rechtvaardige’ maatschappij een islamitische maatschappij zijn.

Aan de andere kant maken de auteurs in de brief geen melding van de strenge beperkingen in bijna alle islamitische landen die christenen en christelijke kerken worden opgelegd.

Ook zeggen ze niets over de heftige vervolgingen waaronder minderheden in sommige landen lijden. Verandering in deze toestanden zou de eerste vereiste moeten zijn voor ware

godsdienstige vrede tussen moslims en christenen.

Enige ware godsdienst

De auteurs noemen moslims altijd voor christenen. En om hun beweringen kracht bij te zetten citeren ze eerst Koranpassages (en gezegden die verondersteld worden van Mohammed te komen) voordat ze bijbelse passages citeren, die dan de Koran moeten bevestigen. Dit is niet toevallig want volgens de Islamitische zienswijze is de Islam “de enige ware godsdienst voor God” en daarom voor-joods en voor-christelijk. Jodendom en christendom worden gezien als ontaarde varianten van de Islam en de Bijbel wordt gezien als een corruptie van de oorspronkelijke wil van Allah.

Maar Mohammed – volgens veel plaatsen in de Koran- bevestigde de oorspronkelijk wil van Allah (geopenbaard in de hypothetische ‘vroegere boeken’). Het is dan ook duidelijk dat in de moslim tekst alleen die verzen uit de Bijbel worden geciteerd die niet tegenstrijdig lijken zijn met de Bijbel.

Misbruik van Bijbel

Dit misbruik en deze herinterpretatie van Bijbelse gezegden werden reeds toegepast door Mohammed in de Koran en nog versterkt door de traditie (hadieth). De vele beweringen die aan Mohammed worden toegeschreven en geciteerd worden in de brief, geven de vroeg Joodse, Christelijke

en Islamitische discussies weer waarin Moslims een claim leggen op Bijbelse gezegden. Deze teksten kunnen dus niet gebruikt worden als argumenten voor veronderstelde gemeenschappelijke beweringen.

Mohammed en Jezus

De auteurs benadrukken dat Mohammed de profeet van Allah is in de definitieve en onovertreffelijke betekenis van het woord. Hiermee onderstrepen ze een fundamenteel verschil met het getuigenis van de Bijbel. Volgens deze is Jezus het definitieve Woord van God (brief aan de Hebreëen 1: 1) dat alles te boven gaat. Voor christenen bestaat het wezen van echte profetie in het feit dat hij, of men nu vooruit of terugkijkt, verwijst naar Gods openbaring van heil in Jezus Christus. Maar Mohammed deed niets van dit alles.

Propaganda voor islam

Ondanks duidelijke pogingen om Bijbelse taal te gebruiken handhaaft de brief strikt Islamitische stellingen en is dus niets anders dan propaganda voor de Islam. Deze 'oproep tot de Islam' (*da'wa*) wordt zelfs expliciet genoemd in een citaat uit soera 16: 125.

Opgeven van godheid van Jezus

De Brief wil joden en christenen adopteren als moslims. Zo veel blijkt wel in de oproep tot een gemeenschappelijke basis in soera 3: 64, waarin de eenheid van Allah en dus impliciet het opgeven van de god-

heid van Jezus als een 'gemeenschappelijke basis' wordt gesteld. In deze zin claimen Moslims de Messiaanse rol van Jezus, ofschoon de Koran in 4: 171 duidelijk maakt dat Mohammad de titel van Messias ('slechts een boodschapper van God') anders begreep dan de Bijbel.

Invoering van Sjarie'a

Als gevolg van een veronderstelde eenheid wordt geëist dat alle ware aanbidders van Allah (d.w.z. eigenlijk alleen Moslims en 'Moslims, Joden en Christenen') de vrijheid zouden moeten hebben om te mogen gehoorzamen aan de geboden van Allah onafhankelijk van de wetten van een regering. Hiermee vragen de auteurs de invoering van de Sjariea boven de wet van elke regering.

Geen vrede voor christenen

Vanaf het begin stellen de auteurs voor hun 'aanbod voor vrede' een beperking aan christenen. Het geldt alleen als christenen de Islam niet 'aanvallen'. Maar het is algemeen bekend dat Christenen Mohammed niet als profeet van God erkennen. Bovendien wordt de prediking van Christenen aan Moslims zonder twijfel gezien als een aanval op de Islam. Het aanbod van vrede geldt dus alleen voor 'Moslim' Christenen die de godheid van christus verwerpen.

Christenen verdeeld

De tekst probeert Christenen te verdelen door volgens soera 3: 113

(‘Onder de lieden van de Schrift is een standvastige gemeente...’) een verschil te maken tussen de ‘mensen van het Boek’ die het eens zijn met Moslims en zij het duidelijk niet eens zijn. De bewering dat Christenen het niet eens zijn met elkaar over ‘de natuur van Christus’ gaat in dezelfde richting. Hier hebben ze ongelukkig genoeg gelijk als het gaat over een gebrekkig begrip van Christus onder moderne theologen. Maar in de context gaat het helemaal niet over de natuur van Christus maar over Zijn Messiaans dienstwerk. En hierover zijn christenen die zich op de Bijbel baseren, het eens.

Koran boven Bijbel

De auteurs concluderen ten slotte met het stellen van de Koran als standaard voor de verschillen tussen christenen en moslims. In soera 5: 48 wordt Mohammed gevraagd met behulp van de Koran te oordelen over ‘de Mensen van het Boek’ (joden en christenen). Hiermee bewijzen de auteurs dat ze helemaal niet uit zijn op een dialoog ‘van oog tot oog’ maar dat ze de Koran vanaf het begin boven de Bijbel plaatsen.

Conclusie

Gezien de louter islamitische vooronderstellingen en de expliciet gestelde doelen komen we tot de volgende conclusie zoals hieronder samengevat:

Het ‘Gemeenschappelijk Woord’ blijkt na zorgvuldige analyse een op-

roep aan christenen te zijn om Christus op te geven als het middelpunt van hun geloof en hun geloof te richten op en het zo te beperken tot het islamitische begrip van de liefde tot God (=Allah) en de naaste. Maar voor de Islam betekent ‘God liefhebben’ iets totaal anders dan in de Bijbel. Het betekent zich onderwerpen aan de islamitische godheid, het accepteren van de Koran en het invoeren van de Sjaria’ als regeringswet. Wij, christenen, kunnen op geen enkele wijze instemmen met deze onredelijke eis zonder onze Heer en heiland te verloochenen. Het ‘Gemeenschappelijke Woord’ is daarom geen aanbod van een vredelievende tolerante overeenkomst met in de Bijbel gelovende Christenen. Het drukt ook geen respect uit voor hun geloof in Jezus Christus als de Zoon van God en Redder. Integendeel, de brief moet worden opgevat als een knap stukje da’wa traktaat, dat bij de verbreiding van het Islamitisch geloof (da’wa) bedrog (taqiyya) toelaat en zelfs aanbeveelt met het doel christenen te bedriegen over de diepe tegenstrijdigheden tussen een moslim en christelijk verstaan van Bijbelse termen. In werkelijkheid doet de brief een beroep op christenen om zich af te keren van sjirk, d.w.z. de zonde van veelgodendom, het toekennen van meerder partners aan God, waarvan ze worden beschuldigd. Dit betekent niets meer of minder dan dat christenen hun geloof moeten opgeven in Jezus Christus, Zoon van God, in

wezen één met de Vader en dat ze zich zouden moeten onderwerpen aan de wil van Allah zoals uiteengezet in de Koran. Voor de Islam is dit de voorwaarde voor vrede met de christenen maar tegelijkertijd is het, zoals de brief op autoritaire wijze stelt, de voorwaarde om de bedreigde wereldvrede te verzekeren.

Dit ware doel is tot nu nog niet ontdekt door vele naïeve christelijke lezers door gebrek aan kennis en onderscheidingsvermogen.

Een andere reden waarom ze dit misschien niet hebben gezien is dat sommigen van hen al zover verwijderd zijn van de Bijbelse fundamenteën van hun geloof dat ze niet langer kunnen of willen zien welke belangrijke zaken de twee godsdiensten scheiden. Dit is terug te vinden in het antwoord van de Yale Universiteit. Dit antwoord gaat akkoord met het gebruik van namen en termen die hun betekenis ontnemen aan de basis van het islamitische geloof, vooral de aanduiding van Mohammad als 'Profeet' en van God als 'de Albarmhartige'. De ondertekenaars zullen ongetwijfeld denken dat ze de zaak dienen van onderling begrip en blijvende religieuze en politiek-sociale vrede. Maar in werkelijkheid ondersteunen ze door de tegenstrijdigheden uit te

wissen op een slordige manier de missionaire bedoelingen van gecommiteerde moslims en de machtsstrijd van radicaal -islamitische bewegingen, gebaseerd op de sjarie'a.

Daarom vragen we aan alle christenen, vooral kerkleiders, tot wie het Gemeenschappelijk Woord 'van de 138 Moslim geleerden is gericht, om de brief te lezen met onderscheidingsvermogen in het licht van de analyse die we hier hebben gepresenteerd. Wij vragen ze ook om uitermate theologisch zorgvuldig te zijn bij elke interreligieuze dialoog door duidelijk de fundamentele verschillen te benoemen tussen de twee godsdiensten. Dit is geen gebrek aan respect voor de persoonlijke vroomheid van veel godsvruchtige Moslims, hetgeen ook wij waarderen. We moeten ook niet weigeren om samen te werken, als dit het belang dient van het onderhouden of herstellen van de vrede tussen naties, vooral in gebieden waar moslims en niet-moslims betrokken zijn in bloedige conflicten waaronder ze lijden. Maar het is zaak om zorgvuldig onderscheid te maken tussen het seculiere en spirituele vlak en geen compromissen te sluiten over het geloof, ook al werkt men constructief samen op het terrein van menselijke veiligheid en welzijn.

Voor het International Christian Network (ICN),
Gepubliceerd op 1 Maart 2008:

Prof. Dr. Peter P. J. Beyerhaus DD Prof. Dr. Dr. Horst W. Beck, Chairman Vice-Chairman
Editor-in-Chief Odd Sverre Hove, Bergen (Norway); Rev. Erik Bennetzen, Vestervig
(Denmark);

Rev. Dr. Marten Kuiper², Twijzel (The Netherlands); Rev. Ingmar Kurg, MA, Tallinn (Estonia); Erik Wiberg, M.Th, Värnamo (Sweden); Senior Lecturer Dr. Markus Zehnder (Switzerland); Prof. em. Hans Schieser, DePaul University Chicago (U.S.A.); Mrs. Dorothea Scarborough (South Africa); Rev. Dr. Christof Sauer, Assistant professor at the University of South Africa.

Dr. med. Dieter Kuhl, Chairman of the Islamic Studies Institute of the German Evangelical Alliance, and Members of the Executive Committee: Rev. Eberhard Troeger; Rev. Horst

Aanval op Gülen

Begin juli zette het actualiteitenprogramma NOVA de aanval in op Gülen (zie BEGRIP nr. 1/2008). Gülen werd in een ANP persbericht een 'omstreden' islamitische prediker genoemd. Zijn gedachtegoed zou worden uitgedragen door een aantal Turkse islamitische organisaties. Zijn aanhangers, betiteld als 'sekte van Gülen' zouden actief zijn in het bedrijfsleven, de media en het onderwijs. Genoemd werden organisaties als het Cosmiscus College, de Turkse ondernemersorganisatie HOGIAF, de Time Media Groep en de Dialoog Academie. Kamerleden van de VVD en SP willen dat minister Vogelaar een onderzoek doet naar de miljoenensubsidies verstrekt aan enkele van deze organisaties in het kader van integratieprojecten.

Reactie van Islam en Dialoog

Fethullah Gülen is wereldwijd bekend om zijn gedachtegoed dat kort samengevat kan worden als barmhartigheid, vrede en dialoog waarmee hij velen heeft geïnspireerd tot het ontplooiën van activiteiten die de sociale cohesie dienen.

Als authentieke moslimgeleerde legt Gülen de nadruk op een interpretatie van teksten uit de Koran die de vrede dient. Hij spoort mensen van verschillende religieuze, culturele en politieke achtergronden met elkaar in gesprek te gaan. Dertig jaar geleden verkondigde Gülen deze boodschap in een turbulente Turkije, vandaag de dag doet hij hetzelfde maar dan wereldwijd. Zijn inzet voor vrede is in al die tijd niet veranderd. Door zelf religieuze leiders, onder wie Paus Johannes Paulus II, te ontmoeten heeft hij in concreto uitgedragen dat een dialoog tussen moslims en mensen van andere religies of levensovertuigingen juist in deze roerige tijden niet alleen mogelijk maar ook dringend nodig is. Door het hoofd te bieden tegen felle kritiek van sommige moslims heeft de heer Gülen, moed getoond in het streven naar vrede en sociale cohesie. In deze onzekere tijden waarin geweld een schaduw lijkt te werpen over de rela-

---

² Zie: <http://martenk.tripod.com/id34.htm> (noot van red.)

tie tussen moslims en anderen, zien wij de bijdrage van de heer Gulen, als een historische kans voor vrede. (zie voor meer info: <http://www.en.fgulen.com/>)

De stichting *Islam en Dialoog* draagt sinds 1998, ver voor 11 september, op proactieve wijze bij aan de dialoog tussen mensen van andere gezindten. Ten tijde van de oprichting was zij voor zover ons bekend de enige landelijk islamitische organisatie die de interreligieuze/interculturele dialoog als voornaamste doelstelling had. Inmiddels zijn er meer organisaties door moslims opgericht die dit nastreven welke ontwikkeling wij alleen maar toe kunnen juichen. Islam en Dialoog heeft in het afgelopen decennium op constructieve wijze samengewerkt met honderden regionale en landelijke organisaties en zal dit ook in de toekomst blijven doen.

Voor meer info:

Alper Alasag, Directeur I&D (0638430344) of

Umit Tas, voorzitter I&D (0653426719)

Email: info@islamendialoog.nl / www.islamendialoog.nl

Reactie van Time Media Groep

In een reportage van Nova-tv van 4 juli 2008, werd de ‘Gülen-beweging’, maar ook onze Time Media Group en een aantal andere organisaties op een zeer manipulatief, beschuldigend en tendentieuze manier in beeld gebracht.

Wij betreuren en weerspreken deze manier van journalistiek, de beschuldigingen en het opgeroepen beeld, ten zeerste.

De Time Media Group treedt sinds haar oprichting (in februari 2005) op als uitgever van enkele Turks- en Nederlandstalige bladen en een aantal Turkse commerciële tv-zenders en bedient deze media zowel van redactionele als van commerciële diensten.

Time Media Group wil graag een podium zijn voor de etnische, politieke, culturele, religieuze en ideologische pluriformiteit vanuit de Turkse samenleving, met als uitgangspunt daarvandaan een brug te bouwen naar de vele culturen waar Nederland rijk aan is.

Juist deze brede oriëntatie en de diversiteit aan thema's en producten komen overeen met het gedachtegoed van velen, waaronder ook van de heer Fethullah Gülen. Zij vinden dat Turkije zijn diversiteit moet beschouwen als een verrijking en niet als een gevaar, wat helaas geregeld als zodanig wordt gezien.

Echter, de wereldwijde invloed van de denker, intellectueel en inspirator Fet-hullah Gulen wordt door NOVA afgebeeld als gevaarlijk en sektarisch.

Zoals met alle denkers, ideologieën en religies is het mogelijk om ook het gedachtegoed van Gülen voor eigen doeleinden in te zetten. Dat is niet wat wij willen. Gülen inspireert, net zoals Ghandi en anderen dat doen. Zonder te pretenderen dat wij het altijd goed doen, durven we wel zonder meer te stellen dat wij streven naar het goede. Dit betekent dat wij - binnen de Nederlandse samenleving en ten volle, de Nederlandse samenleving ondersteunend - zoeken naar gelijkwaardigheid van individuen. Ook dat behoort tot het gedachtegoed van Gülen.

Time Media Group is daarom een betrouwbaar merk en partner geworden en heeft naam en faam verworven als de vertolker van dit gedachtegoed. Geen enkele bevolkingsgroep of ideologische invalshoek in Turkije, maar ook in Nederland wordt buitengesloten.

Dat onze media organisatie, haar doelstellingen waar maakt en haar visie en missie verrijkend wordt ervaren door de mainstream, blijkt uit de vele activiteiten die wij organiseren en de vele samenwerkingsverbanden en allianties die wij zijn aangegaan met anderen.

Dat is waar 'Time Media Group' in Nederland voor staat.

Als mediabedrijf publiceren wij dan ook graag over dit gedachtegoed. Wij zijn van mening dat dit onze lezers verder helpt om beter en sneller te integreren in de Nederlandse samenleving.

Voor meer info:

Dhr. Alaattin Erdal, Algemeen directeur Time Media Group, GSM: 0654 372 378, a.erdal@timemedia.nl, www.timemedia.nl

BOEKEN

Islam in Nederland en België

W.A.R.Shadid & P.S. van Koningsveld, *Islam in Nederland en België*, Religieuze institutionalisering in twee landen met een gemeenschappelijke voorgeschiedenis, Leuven, Peeters, 2008, 282 blz. ISBN 978-90-429-2100-9 , 22 euro

Update of nieuw boek?

De auteurs verklaren dat dit boek 'een updating en brede omwerking is van hun eerdere werk "*Moslims in Nederland*: minderheden en religie in een multiculturele samenleving (1993, herdruk 1997). Uit vergelijking komt deze recensent tot de conclusie dat het in feite om een nieuw boek gaat. De twee eerdere edities geven gezien recente politieke ontwikkelingen en nieuwe wetgeving betreffende o.a. onderwijs en inburgering, geen betrouwbare informatie meer en kunnen dus de prullenmand in.

Verschillen Nederland en België

De belangrijkste toevoeging is de informatie over België en de voor Nederland niet steeds gunstige vergelijkingen tussen beide landen. Belangrijke verschillen zijn dat België in tegenstelling tot Nederland geen koloniaal verleden heeft in een gebied met een moslimmeerderheid en dat daar de islam sedert 1974, na de oliecrisis, een erkende godsdienst is. De Nederlandse wet kent dit fenomeen niet. Theoretisch houdt dit in dat

moslimorganisaties voor gebouwen en salarissen van voorgangers aanspraak kunnen maken op subsidies. Maar omdat tot de instelling in 1998 van een gekozen Islamitische raad, met een Nederlandstalige en Franstalige executieve, de regering geen alle moslims vertegenwoordigende onderhandelingspartner had, bleef de uitvoering van deze verklaring uit 1974 tot voor kort achterwege. Deze Belgisch Raad heeft blijkbaar een officiële status dan het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO) en de tweede koepel Contactgroep Islam (CGI) in Nederland.

Statistieken

In België wonen ongeveer 400.000 moslims , bijna 4% van de bevolking in Nederland 850.000 bijna 5.8% van het totaal. De auteurs schrijven dat het Centraal Bureau voor de Statistiek in 2007 het totaal aantal moslims naar beneden bijstelde. In 2004 werden cijfers genoemd van 946.000 (dit boek) en 903.000 (Forum). Deze bijstelling zou het resultaat zijn van een betere rekenmethode. In feite gaat het evenwel om een blunder van het CBS. Wat reeds lang binnen de kerken bekend was, ontdekte het CBS pas achteraf n.l. dat door verslechterde omstandigheden het aantal christenvluchtelingen uit een aantal landen in het Midden-Oosten proportioneel veel groter was dan het aantal moslims. Het betreft met name Liba-

non, Israël en de bezette gebieden, Egypte, Irak, Iran en al eerder Oost-Turkije (Kerk-Turken zijn geen Turken!). Zie Forum: De Positie van Moslims in Nederland: Feiten en Cijfers (2008). Nederland telt 436 moskeeën, België ongeveer 400.

Overzicht inhoud

De auteurs verdeelden hun stof over vijf delen: Deel 1 gaat over de positie van de islam in Nederland. De schrijvers concentreren zich op de positie van moslims binnen de Nederlandse samenleving na de Tweede Wereldoorlog. Dit deel informeert ook over hoofdstromingen en mystieke bewegingen.

Deel 2 geeft een overzicht betreffende moskeeën, imams en organisaties in Nederland. Het probleem van hun opleiding in Nederland blijkt nog verre van opgelost. Te veel aanbod! Ook ontbreken beroepsmogelijkheden voor imams bij arbeidsconflicten. Zorgelijk is de jeugdcriminaliteit onder Marokkanen. Maar die is hoger onder Arubanen en Antillianen (Forum, 28).

Deel 3 biedt interessante gegevens betreffende godsdienstbeleving, reinheidsvoorschriften, (vrouwen) besnijdenis, ritueelslachten, lijkbezorging, schaamteregels en kledingvoorschriften.

Deel 4 gaat over familierelaties, huwelijk en echtscheiding, polygamie, gezinsplanning enz.

Deel 5 over onderwijs zou door politici en beleidsmakers moeten worden gelezen. Slechts 0.5 van alle basis-

school leerlingen in Nederland zit op één van de 41 islamitische scholen. Die scholen maken slechts 0.6 van het totaal aantal basisscholen uit. In deze aantal zit niet het probleem. Verontrustend blijft wel het tekortschieten van sommige schoolbesturen, aldus Edu Dumasy, Kwaliteitsdilemma's van islamitische scholen (geciteerd in Trouw 29/7) Dat er in België slechts één islamitische school is, wordt verklaard uit het feit dat sedert 1974 het wettelijk is voorgeschreven, dat islamitisch godsdienstonderwijs wordt gegeven op openbare scholen met voldoende moslimleerlingen, waarbij de leraren door de staat worden betaald. Dat dit systeem nog niet naar wens verloopt is onder meer te wijten aan een tekort aan bevoegde leraren.

Media

Moslims zijn nog zwak vertegenwoordigd in de media. Twee moslim omroeporganisaties, sedert kort onder één koepel (112), geven acte de présence. Na enkele mislukte pogingen is er jammergenoeg nog geen sprake van goede lopende moslim opiniebladen. De auteurs schatten dat er 1500 bekeerlingen van autochtone Nederlanders tot de islam zijn (34). Hoeveel werden christen of atheïst? Deze recensent zou een zesde hoofddeel over de acceptatie van de moslims in de samenleving op prijs hebben gesteld. Ik denk daarbij met name aan de plaatselijke en landelijke inzet van de kerken. Zij waren, ook

volgens dit boek, de eersten die reeds in de zestiger jaren zich inzetten voor de nieuwe migranten. Eerder dan de wetenschappers (19) vroeg de oprichter van Begrip Pater Piet Backx aandacht voor de religieuze dimensie van hun bestaan. Hij was een pionier in Nederland. De auteurs beperken dialoog tot het gesprek tussen overheid en moslimorganisaties (24), maar vermelden wel dat er tussen moslimorganisaties en de Raad van Kerken contacten zijn geweest. Nu moet worden toegegeven dat er aan kerkelijke zijde wel deelstudies zijn over die inzet, maar dat er nog geen overzicht bestaat. Iets voor een AIO? Dit boek zal met zijn gedetailleerde informatie en vele literatuurverwijzingen hoogstwaarschijnlijk het naslagwerk worden voor allen die beroepshalve met moslims in Nederland en België te maken hebben. Maar niet alleen voor hen. - Jan Slomp

Jongeren en 'Identity Politics'.

Martijn de Koning, *Zoeken naar een 'zuivere' islam*. Geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaanse moslims. Amsterdam 2008, Bert Bakker. 395 pags.

De ruimere context van het onderzoek

Zeven jaar geleden besteedden we in *Begrip* aandacht aan moslimjongeren in de Europese context. Nico Landman hanteerde toen een matrix van Dassetto, waarin verschillende groe-

pen moslims geïnclassificeerd konden worden langs de horizontale pool: zich toewenden naar ----- zich afwenden van de samenleving van vestiging en langs de verticale pool: veel invloed ----- weinig invloed van de cultuur van oorsprong.

Waar onderzoek onder Turkse jongeren in Duitsland wees op een hechte gemeenschap waarin een vanzelfsprekende band met het moederland werd gehandhaafd, en waarin veel jongeren onzeker waren over hun acceptatie als burgers van Duitsland, zodat ze zich afsloten voor contacten met autochtone Duitsers, bleek dat die gemeenschap voor Noord-Afrikaanse jongeren in de Franse banlieus niet zo vanzelfsprekend aanwezig was. Zij waren op zoek naar een minder cultuurgebonden islam, door de socioloog Khosrokhavar omschreven als 'neo-islam'. Jongeren die zich in de jaren '80 actief en hoopvol hadden ingezet voor bewegingen als 'SOS racisme' en 'touche pas à mon pôte' ontdekten in de loop van de jaren '90 dat ze niet welkom waren in de Franse samenleving, dat ze buitengesloten bleven. Hun reactie: een zich afwenden van de meerderheidssamenleving en zich toewenden naar de islam. De islam werd een toevluchtsoord, waarbinnen jonge mannen zich zelfrespect leerden toekennen en die voor jonge vrouwen een wapen kon zijn in hun strijd om autonomie ten opzichte van hun familie. De neo-islam bracht het risico

van isolatie met zich mee. In de woorden van Khosrokhavar: *l'Islam des exclus* (de islam van de buitengesloten) kon gemakkelijk worden tot *l'Islam de l'exclusion* (de islam van de uitsluiting).

Kenmerken van deze neo-islam

- overgave aan God (*taslim*) gezien als een moreel zuiver leven. Wie zich overgeeft aan God zweert drugs en drank af, pleegt geen misdaden en verwerft zo een morele basis en zelf-respect.

- het belang van *sabr* (geduld). Een echte gelovige ondergaat geduldig de tegenslagen in het leven, dus ook het feit dat men geen werk krijgt, geminacht wordt etc.

- het belang van respect. De neo-moslim is bereid anderen (met name andersgelovigen) respect te bewijzen, maar verwacht daarvoor wel respect terug. Hij/zij ziet zichzelf namelijk als een volwaardig Frans staatsburger met alle daaraan verbonden rechten en plichten. Dat respect willen ze ook voor hun geloofsovertuiging.

- het belang van de categorieën 'rein' en 'onrein', vaak verbonden met de termen *halaal* (toegestaan) en *haram* (verboden). Dat veroorzaakt in de praktijk een hele worsteling over de vraag waar men wel kan eten en wat men niet mag drinken.

Khosrokhavar voorspelde in 1997 een continuering van deze neo-islam in de Europese context. Hoe is het nu, ruim tien jaar verder? Hoe bele-

ven nu jonge moslims in Nederland hun identiteit? Hierover gaat de uitgebreide en boeiende studie van Martijn de Koning, die ruim tien jaar betrokken was bij de Marokkaanse *An-Nour* moskee in Gouda en daar de huiswerkbegeleiding van de plaatselijke welzijnsstichting coördineerde.

Wat is 'Moslim Identiteit'?

De afgelopen tien jaar heeft zich een aantal schijnbaar tegenstrijdige ontwikkelingen voorgedaan als we kijken naar de positie van moslimjongeren in Nederland. Enerzijds staan moslims en de islam volop in de schijnwerpers, ze zijn niet meer weg te denken uit het publieke domein. Anderzijds is de strekking van veel wat in dat publieke domein wordt gehoord nu juist dat de islam net zo min thuishoort in de openbaarheid als alle andere religies. Religie, identiteit en cultuur moeten nu juist privé zaken worden waar je anderen niet mee lastig valt. Tegelijk wordt de islam belangrijk voor moslimjongeren, maar gaan diezelfde jongeren veel minder trouw naar de moskee als hun vaders.

Verschil met ouders

Drie factoren maken dat de islam van jongeren zich onderscheidt van die van hun ouders:

1 De islam is niet een vanzelfsprekend onderdeel van de leefomgeving, maar integendeel iets waardoor men anders is dan de meerderheid.

2 De islam is pluriform. Marokkaanse moslims leren Somalische, Turk-

se, Iraanse moslims kennen. Wat vroeger bij 'de islam' leek te horen blijkt meer cultuurgebonden dan de ouders dachten. Dat roept de vraag op naar een islam die echt oecumenisch is en alle moslims omvat.

3 De ideale islam en de werkelijke samenleving passen niet op elkaar. Dat maakt dat de islam een ideaalbeeld wordt, een project dat nog gerealiseerd moet worden.

Veelzijdige identiteit

Al deze factoren dragen eraan bij dat de islam voor jongeren een bewuste keuze is. Moslimjongeren zoeken, net als alle jongeren in onze moderne samenleving naar een hoogst individueel, authentiek zelf, maar willen tegelijk vasthouden aan hun identiteit als Marokkaan en moslim; ze willen de groep trouw blijven. Alle bovengenoemde factoren leiden tot een nieuw type moslim, je zou met Khosrokhavar kunnen spreken van een 'neo-moslim'.

Zijn ze daarom Marokkaanse jongeren daarmee mindere moslims dan hun ouders? Dat hangt er maar vanaf wat je verstaat onder 'moslim' of 'islam'. Sommige sociale wetenschappers zien islam als niet meer dan een mogelijkheid voor een bepaalde sociale groep (moslims, of juist niet- moslims) om zich van een andere groep te onderscheiden. Net zoals een groep Surinaamse jongeren opeens kan besluiten dat een rastakapsel echt Surinaams is, kan een groep Marokkaanse meiden opeens

besluiten dat de hoofddoek helemaal 'hun ding' is. Een dergelijke visie wordt niet door de Koning gedeeld. Islam is voor moslimjongeren meer dan een 'boundary-marker' (grensmarkering) waarmee men zich kan afzetten tegen andere groepen. Moeten we dan tegen de islam aankijken als een in wezen onveranderlijke boodschap waar moslims zich met huid en haar aan moeten overleveren, anders zijn het slechte of halve moslims?

Opvatting van Hans Jansen

Zo ziet bijvoorbeeld Arabist Hans Jansen het. Voor hem is een moslim iemand die de Koran letterlijk opvat als het woord van God. En in de Koran staat dat er op alle mogelijke manieren tegen niet-moslims moet worden opgetreden. Daarom, en omdat de islam geen proces van modernisering heeft doorgemaakt, kan een echte moslim niet omgaan met zaken als democratie en vrijheid. Ook deze opvatting van wat 'islam' is wijst de Koning af.

Bewust gekozen repertoire

Hij kiest voor een benadering waarin de islam wordt gezien als een repertoire: een geheel aan manieren om tegen de werkelijkheid aan te kijken. Binnen een zo groot systeem als de islam zijn verschillende, soms tegenstrijdige visies mogelijk. Moslims kunnen een bepaalde (deel) visie oppakken of juist laten liggen. Ze maken van al de verschillende verhalen

die je met 'islam' kan benoemen hun eigen verhaal. Hoe doen ze dat? Net als alle mensen: door zelf na te denken en te kiezen wat bij het eigen karakter en temperament past; door te luisteren naar de ouders en mensen in de leefomgeving, en met hen te onderhandelen over grenzen aan het gedrag; door in contact te zijn met de bredere samenleving. Het proces van schifting en onderhandeling, het maken van keuzes en het beargumenteren van deze keuzes is de basis voor de eigen religieuze identiteit van moslimjongeren. Een identiteit waar ieder individu telkens weer voor kiest, maar niet los van zijn of haar omgeving. Dit proces van schifting noemt de Koning 'identity politics'.

Identity Politics en de Samenleving

Eén van de groepen waarmee jonge moskeebezoekers in Gouda mee te maken hebben bij het zoeken naar de eigen identiteit is die van de niet-moslims. De laatste jaren krijgen Marokkaanse Goudse jongeren in hun beleving van buitenaf een negatieve identiteit als moslim opgedrukt. De islam wordt in de ogen van de buitenwereld hun belangrijkste kenmerk, en die islam wordt niet door henzelf gedefinieerd en bepaald, maar door de maatschappelijke meerderheid. Ze krijgen een negatief stempel. Hun verontwaardiging geldt het 'meten met twee maten' als het gaat om de islam. Bijvoorbeeld in de discussie over vrijheid van menings-

uiting. Als imam van der Ven desgevraagd op de televisie zegt dat hij Geert Wilders dood wenst, wordt in de Tweede Kamer geëist dat hij achter slot en grendel gaat. Als Nederlandse opinieleiders de islam en de moslims beledigen wordt dit gezien als het hoogste dat de Nederlandse cultuur te bieden heeft.

Conflicten

Ook in hun leven van dag tot dag ervaren Goudse jongeren soms dat het hun moeilijk gemaakt wordt hun identiteit te beleven. De Koning schets uitgebreid een conflict met een (R.K.) VMBO-school in de buurt, die het meisjes verbiedt om op school een hoofddoek te dragen. Een ander conflict waarbij de moskee betrokken was betrof een VMBO school waar de leerlingen voor het vak verzorging met varkensvlees moesten leren koken en dit ook moesten proeven. Op het aanbod van het moskeebestuur dat het halaal geslacht vlees wilde leveren werd gezegd dat dit onhygiënisch zou zijn en dat de niet-moslimleerlingen hier principiële bezwaren tegen zouden hebben.

Conflicten mijden

Dergelijk conflicten met de engere of bredere omgeving maakt dat hun identiteit als moslims voor veel jongeren iets van een geuzenidentiteit wordt. In de praktijk blijkt overigens vaak dat zowel het moskeebestuur als de jongeren conflicten vaak eerder

uit de weg gaan dan zoeken. Zo hebben veel moslimmeisjes een tamelijk laconieke houding tegenover het hoofddoekenverbod en werd het conflict over varkensvlees na een tijd niet verder uitgevochten.

Identity Politics en de Eigen Groep

De An-Nour moskee in Gouda is een moskee die midden in de maatschappij wil staan. Vandaar dat er in de moskee huiswerkbegeleiding wordt gegeven. Vandaar ook de regelmatige bijeenkomsten voor de jeugd, waarbij soms een imam de vragen van jongeren over de toepassing van de islamitische regels in de Nederlandse context beantwoordt. De jongeren hebben vaak groot respect voor het doorleefde geloof van hun ouders. Thuis leren ze bidden en vasten, halaal eten en zich decent kleden. Dit zijn voor hen de belangrijkste uitingen van hun islamitische identiteit. Voor andere zaken, zoals gedetailleerde vragen over 'halaal' en 'haram' gaan ze bij de moskee te rade. Waar ze soms regelrecht in onderhandeling gaan met de imam.

Onderhandelen met imam

De Koning beschrijft een bijeenkomst waar een meisje vraagt of ze altijd buitenshuis een hoofddoek moet dragen. 'Jazeker' zegt de imam. Wat hij niet weet, maar een aantal aanwezige moeders wel, is dat dit meisje de school bezoekt waar hoofddoeken verboden zijn. Zij vra-

gen door. 'Maar wat doe je als je van school gestuurd wordt met je hoofddoek.' Na tien minuten discussie haalt de imam bakzeil. Hij zegt: 'Wanneer je naar school gaat moet je een hoofddoek dragen. Als je daar bent doe je deze af en als je naar huis gaat doe je deze weer op.' Hoewel de norm duidelijk is gesteld zijn de meisjes die het betreft toch opgelucht. Ze voelden zich schuldig omdat ze niet aan het voorschrift konden voldoen, maar nu hebben ze 'toestemming' van de imam.

Imam opzijgeschoven

Een groot probleem ontstaat wanneer in 2001 een jonge, strenge imam arriveert die de jongeren weet te boeien en aan zich te binden. Een aantal lokale 'boefjes' wordt trouwe moskeebezoeker, wat de oudere generatie moskeebestuurders zeer kan waarderen.

Wat minder gewaardeerd wordt zijn gepeperde uitspraken van de imam over de geloofspraktijken van sommige ouderen. Zo keurt hij alle muziek af, inclusief de religieuze liederen (*anashîd*) die ouderen graag zingen. Ook zegt hij dat vrouwen niet mogen fietsen en dat niet-moslims niet in de moskee mogen komen. De vrouwen trekken zich overigens weinig aan van het fietsverbod. Maar de oudere mannen vinden dat deze imam niet te handhaven is, en hij wordt na een hooglopend conflict opzijgeschoven. Veel jongeren kiezen zijn kant. Hij vertegenwoordigt

voor hen de zuivere islam, hij zegt waar het op staat.

Salafisme

Veel jongeren voelen zich aange-trokken tot de salafistische stroming waar deze imam bij hoort. Een stroming die zich wil oriënteren op de begintijd van de islam toen – menen salafisten- mensen nog het zuivere geloof van de profeet Mohammed aanhingen, toen geloof nog niet was vermengd met allerlei lokale culturele gebruiken.

Salafisme is destijds ontstaan vanuit de confrontatie van de islam met de moderniteit, en de Koning laat zien dat het nog steeds een typisch ‘modern’ fenomeen is. Het is dus niet zo dat jongeren die deel zijn van de moderne wereld daarom noodzakelijk tot een liberale versie van de islam komen. Zo is dat ook met christelijke jongeren, die vaak voluit modern kiezen voor een evangelicale vorm van het christendom.

Voor Allah en mij

De religieuze identiteit van moslimjongeren in Gouda wordt dus mede gevormd door de uitwisseling met de sociale omgeving. Dat neemt niet weg dat geloof voor deze jongeren ook een heel persoonlijke zaak is, die te maken heeft met diepgevoelde emoties van liefde en overgave. Geloof en het uitvoeren van de gebeden, het luisteren naar het koranreciet of het volbrengen van de vasten heeft een innerlijke kant. Als jongens in

een buurthuis lawaai aan het maken zijn, bier drinken en rotzooi trappen zet een jongen in plaats van hiphopmuziek een bandje met koranteksten aan, en het gezelschap komt tot rust. En dat zonder dat gelet wordt op de betekenis van datgene wat voorge-dragen wordt. Het feit dat het hier om de Koran gaat is voldoende om rust en overgave te ervaren.

Vanuit die binnenkant ervaren de jongeren hun leven van dag tot dag als een soort test, een keuze. Elke keer opnieuw vraagt het geloof van je dat je keuzes maakt: al dan niet vasten, meegaan met de klas naar een disco of niet. Als ze het over ‘jihad’ hebben wordt vaak deze test bedoeld. De persoonlijke, doorleefde keuze voor een zuiver leven.

Jihaad en sociale rechtvaardigheid

Maar ook de strijd die in veel islamitische landen gevoerd wordt kan als een test worden ervaren. Sommige politiek georiënteerde jongeren voelen zich sterk betrokken met moslims elders die in hun ogen onderdrukt worden, zoals de Palestijnen. Dan wordt ‘jihad’ een term met een andere lading; het gaat er niet alleen om dat jij als individu een zuiver leven leidt, maar ook dat je je inzet voor sociale rechtvaardigheid wereldwijd. Ideeën over ‘zuivere islam’ kunnen dan soms gecombineerd worden met allerlei complottheorieën. De Koning wijst op het opmerkelijke fenomeen

dat zulke jongeren hierbij gebruik maken van precies dezelfde complottheorieën die christelijke fundamentalisten in de Verenigde Staten hantieren. Mohammed Bouyeri bijvoorbeeld, de moordenaar van Theo van Gogh, heeft in één van zijn geschriften de tekst ‘How to catch a wolf’ letterlijk overgenomen van Paul Harvey, een christelijke radiohost in de VS.

Internet

In een laatste hoofdstuk richt de Koning zich op de manier waarop Goudse jongeren gebruik maken van internet. Interessant is zijn analyse van de discussies op verschillende internetfora onder moslimjongeren net voor en direct na de moord op Theo van Gogh. In hun ogen was van Gogh niet zozeer de maker van de film *Submission*. Die film was voor zijn moord onder moslimjongeren - anders dan onder Nederlandse intellectuelen - nauwelijks bekend. Hij was voor hen veel meer de schrijver van columns in de gratis krant ‘Spits’. De meningen over zijn moord zijn verdeeld. Slechts een kleine groep keurt die openlijk goed. De meerderheid keurt hem af, maar sommige mensen maken daarbij opmerkingen als: ‘hij ging te ver, maar om hem nou te vermoorden....’

Tegenwoordig gebruikt het merendeel van de jongeren internet vooral om met elkaar te discussiëren over de interpretatie van leefregels. Met na-

me salafistische groepen hebben de laatste vier jaar een prominente positie op internet, een positie die niet altijd in overeenstemming is met hun omvang. Veel meisjes zijn op dit front erg actief. Met elkaar bediscussiëren ze de betrouwbaarheid van de talloze cyberimams. Naast de salafi's zijn ook meer ‘spirituele’ groepen op internet aanwezig. Zo heeft de populaire Egyptische prediker Amr Khaled, die over Allah spreekt als een persoonlijke en liefdevolle God, een grote aanhang in Nederland. Ook is internet een bron van allerlei vrome sagen en mythen (in het genre ‘urban myths’), bijvoorbeeld over spectaculaire bekeringen, wonderbaarlijke verschijnselen etc.

Identiteit en Keuze

Hierboven is al gezegd dat hun identiteit voor moslimjongeren te maken heeft met het maken van keuzes. Jongeren ervaren vanuit het integratiedebat vaak dat men als Marokkaanse moslimjongere ook wel moet kiezen. Schipperen, van twee walle-tjes eten, soms wat minder consequent zijn in geloofszaken, kortom: een traditioneel met het Rooms-Katholicisme geassocieerde ontspannen invulling van het geloof, wordt hen in de Nederlandse context moeilijk gemaakt. De wijdere samenleving houdt hen voortdurend voor: ‘Je kunt óf moslim, óf Nederlander zijn. Allebei samen kan niet.’ In die context wordt het vaak verleidelijk voor jongeren om dan maar te kiezen voor

een compromisloze islam. Gelukkig krijgen ze in hun onderlinge debatten en het contact met hun ouders en met Nederlanders ook andere boodschappen mee. Jongeren zijn namelijk niet slechts de passieve ontvangers van een bepaalde identiteit. Daarin wordt de eigen individuele beleving van het

geloof, het gevoel van *imaan*, dat men ondergaat in praktijken als bidden en koranreciet horen, steeds belangrijker. De islam is voor hen geen automatisme, maar een gereflecteerd geloof waar ze zelf voor hebben gekozen. - Gé Speelman

VAN HER EN DER

JOURNÉES D'ARRAS

We hadden altijd al Rome willen kiezen als plaats van bijeenkomst. Maar alle wegen leiden niet altijd direct naar Rome. Dankzij echter de inspanningen van Renata en Emanuela Redendo, actief in CADR in Milaan, werd Sassone, ten zuiden van Rome, ons gastverblijf.

De conferentie werd bijgewoond door 31 mensen van 13 landen in Istituto Madonna del Carmine “Il Carmelo” van 14 – 17 mei. Zo waren Oostenrijk, België, Frankrijk, Duitsland, Nederland, Ierland, Italië, Noorwegen, Polen, Rusland, Slovenië, Zweden en Zwitserland vertegenwoordigd. Helaas was Groot-Britannië afwezig wegens onvoorziene obstakels van het laatste ogenblik.

“Dialogo en verkondiging”- tegenstelling of niet? Was het hoofdthema.

Hoe de r.k. kerk hierover dacht werd prachtig uiteengezet door Mgr. M.

Fitzgerald. We ontmoetten hem op donderdagmiddag in het gebouw van de Pauselijk Instituut voor Arabische en Islamitische Studies in de wijk Trastevere. Hij wees ons op de sterke en zwakke kanten van de kerkelijke documenten over dit onderwerp. Daarna zette hij uiteen hoe dialoog en verkondiging elkaar aanvullen. Maar voor veel christenen in de wereld is dit niet evident. Zij denken nog steeds dat dialoog een soort van onderhandelen inhoudt met andersgelovigen over je eigen geloof.

De volgende dag probeerden we het thema uit te werken.

Drie sprekers deden een voorzet voor de discussie. Anne Hege uit Noorwegen presenteerde een ‘Gezamenlijke verklaring over de vrijheid van godsdienst en het recht op bekering’. Dit document werd augustus 2007 ondertekend door de Algemene Secretaris van de Islamitische Raad van Noorwegen en de Secretaris van Noorse Raad voor Oecumenische en Internationale Relaties, met volledige instemming van beider achterban.

Petrus Bsteh gaf zijn reflectie over hoe het christelijk geloof kan worden gepresenteerd aan moslims en Iain plaatste de mogelijke aantrekkingskracht van de islam voor sommige jongeren in Frankrijk tegenover de zwakke punten van het christendom. Helaas bleef er weinig tijd over voor een discussie met de hele groep want de inleidingen brachten concrete aspecten naar voren die meer aandacht hadden verdiend.

De ronde tafel sessie 's middags was met vier gasten: Zuster Mariangela Massa fmm van Sicilië, Annemarie Dupré van de Protestantse Federatie van Italië, Marcus Solo van de Pauselijke Raad voor Interreligieuze

Dialogo, en imam Khaldi Samir, verbonden aan een kleine moskee in Rome.

Zoals gebruikelijk hadden we contact gezocht met de lokale moslimgemeenschap van de grote moskee in Rome. De excursie naar deze mega-

moskee viel tegen. Niet vanwege de prachtige moskee zelf met al zijn bijgebouwen, in een wijk ver van het centrum van Rome, maar omdat de moskee een prestige-monument bleek zonder levende gemeenschap.

Dit bezoek en nog een ander aan Castel Gandolfo 's avonds lieten ons niet veel tijd meer voor discussie, ook al was het een goede gelegenheid voor informele gesprekken en uitwisseling. Waar in de tachtiger jaren de Journées een week duurden, lijken nu drie dagen te kort.

De Wereldraad van Kerken had Rima Barsoum gestuurd. Zij vertelde ons hoe de WCC had gereageerd op de brief van de 138 geleerden. Ze atten-

deerde ons op een uitgave: *Learning*

to Explore Love Together; Suggestions to the Churches for Responding to 'A Common Word'.

In plaats van countryreports werden enkele actuele thema's behandeld. Zo kon Jan Post Hospers uitleggen hoe de PKN in Nederland is omgegaan met de film *Fitna* in binnen- en buitenland. Vandaar kwamen we bij problemen rond de bouw van moskeeën in Duitsland, Zwitserland en elders. Dit lijkt overal een hot item.

Het thema voor volgend jaar in Bonn, 2-6 juni, is Genderonderwerpen in de relaties tussen moslims en christenen.

- Naar een verslag van Stanisław Grodź SVD, Lublin, samengevat en enigszins gewijzigd door P. Reesink.

Inspiratie tot samenwerking

De brief die 138 moslimgeleerden in het najaar van 2007 aan leiders van christelijke kerken stuurden biedt veel inspiratie tot samenwerking. De Raad van Kerken moet een antwoord formuleren op de brief. Deze twee uitkomsten waren het resultaat van de bespreking van de brief op 20 mei jongstleden in de Amersfoortse Bergkerk door zo'n dertig personen die zich vanuit de kerken bezighouden met ontmoetingen met moslims. De studiebijeenkomst was georganiseerd door de Contactgroep Islam van de Raad van Kerken in Nederland.

Basis voor samenwerking

Dagvoorzitter Piet Reesink, eindredacteur van het dialoogtijdschrift *Begrip*, wees er op dat de brief wel eens een aanzet zou kunnen zijn voor een gezamenlijke theologie van de dialoog. De open-brief van de moslimgeleerden is getiteld *A Common Word* (een gemeenschappelijk woord). Zij wijzen er op dat de geboden God liefhebben en de naaste liefhebben, zowel te vinden zijn in de bijbel als in de koran. Van daaruit concluderen zij dat, wanneer de twee belangrijkste geboden in het christendom en de islam hetzelfde zijn, moslims en christenen samen kunnen

werken aan vrede. Deze boodschap van gedeelde inspiratie is wel vaker verspreid vanuit christelijke en islamitische kringen.

Breed moslim initiatief

“Het nieuwe van de brief is de breedheid en de wijsheid”, zei inleider Harry Mintjes, voorzitter van de Contactgroep Islam. De ondertekenaars kunnen met gezag spreken, komen uit alle windstreken en vertegenwoordigen diverse stromingen: soenniten, sji’iten en Ibadieten.

Mintjes wees er op dat er in de brief een beroep gedaan wordt op de boeken uit beide tradities. “Dat gebeurt behoorlijk zorgvuldig op een voor christenen herkenbare wijze.” De brief leverde uiteenlopende reacties op vanuit de kerken. De meesten waren positief. Sommigen spreken zelfs van een doorbraak vanuit de islamitische wereld.

Mintjes: “Hoe vaak wordt niet gezegd dat moslims zo weinig dialoog-initiatieven nemen. Nu deze brief er ligt kunnen we dat niet meer zeggen.”

Kritiek

Er waren ook kritische reacties op de brief. Het zou volgens de critici slechts gaan om oud nieuws in een

nieuw jasje. Het zou vooral propaganda voor de islam zijn. Anderen plaatsen vraagtekens bij de hantering van de begrippen liefde en vrede. Die hebben in beide religies een andere werking en betekenis. Niettemin stak Mintjes zijn enthousiasme over de brief niet onder stoelen of banken. “De brief biedt veel inspiratie tot samenwerking.” Hij besloot zijn inleiding met een oproep aan de Raad van Kerken om een antwoord te formuleren op de brief, in navolging van de Deense Raad van Kerken.

Onbekend

De tweede inleider, Mustafa Hamurcu, bestuurder van Milli Görüs Noord-Nederland, zei dat de brief bij het gros van de moslims in Nederland niet bekend is. Hamurcu: “Dat is jammer, want moslims kunnen hier echt wat mee.” Hij zei toe de brief tijdens bijeenkomsten van imams en moskeebesturen onder de aandacht te brengen. Hij pleitte er voor dat moslims en christenen vaker en meer samen optrekken in de samenleving. Zelf had Hamurcu daarmee goede ervaringen in de tijd dat hij lid was van de Amersfoortse raad van religies.

Dialoog en getuigenis

Rachel Reedijk, de derde inleider, zei dat de brief een van de instrumenten

is om de dialoog tussen moslims en christenen verder uit te diepen. In dit verband noemde zij het rooms-katholieke document *Nostra Aetate* van het Tweede Vaticaans Concilie. Nadere lezing van zowel dit document als de brief laat een voortdurende spanning zien tussen dialoog en getuigenis, verkondiging. Reedijk stelde dat moslims en christenen met elkaar het gesprek moeten aangaan over hun gedeelde opdracht tot dialoog en missionering. Reedijk is actief binnen de dialoogcommissie van de Liberale Joodse Gemeente te Amsterdam. Vanuit de islamitische wereld werd een vergelijkbare brief naar joden gestuurd. Reedijk wees er op dat de dialoog tussen joden en moslims evenwel zijn eigen dynamiek heeft. De dialoog tussen joden en moslims staat in Nederland nog in de kinderschoenen. Reedijk: “Wat daarbij opvalt is de grote herkenning over en weer. Men herkent de voedselvoorschriften, de besnijdenis, de positie van de imam en de rabbi, de rol van de moskee en de sjoel, enzovoorts.”

Hoe verder?

In de middag werd de brief verder besproken in werkgroepen. Daarbij vroeg men zich af hoe de brief plaatselijk in een parochie of een gemeen-

te is te gebruiken. De werkgroepen legden hun bevindingen voor aan een forum bestaande uit de inleiders Mintjes en Reedijk en gespreksleider Gé Speelman. De oogst was een reeks loftuitingen: blijdschap over het feit dat de brief er is; hoop dat de brief een impuls aan de interreligieuze dialoog zal geven. Voor gebruik in gespreksgroepen is de brief echter te omvangrijk en onleesbaar, concludeerde men. Daarom kan de brief daar het beste in passages en in samenvatting besproken worden.

Dialoog en eigen identiteit

De deelnemers vroegen het forum naar mogelijkheden om islamofobie en wederzijdse angstgevoelens weg te nemen. Reedijk gaf aan dat je weliswaar weinig invloed hebt op de processen die zich in de wereld voltrekken. “Je moet niettemin steeds blijven uitleggen hoe zaken werkelijk liggen. Hanteer een heldere agenda, open en eerlijk. Zet feiten tegenover vooroordelen.” Mensen die met de interreligieuze dialoog bezig zijn zijn vaak ook met zichzelf in dialoog. Dat bleek uit het onderzoek dat Reedijk momenteel voltooit over de effecten van de interreligieuze dialoog op de eigen identiteit van mensen die met dialoog bezig zijn. Naast deze interieure dialoog is het ook nodig dat er

een intrareligieuze dialoog wordt gevoerd tussen mensen van je eigen achterban.

Mintjes vertelde dat hij tijdens voorlichtingsbijeenkomsten vaak stuit op vooroordelen en angst voor moslims. Een antwoord daarop vindt hij in de grote verscheidenheid binnen de islam. “Er zijn veel variaties en interpretaties en die zijn er altijd geweest.” Het beste wat je kunt doen, zei Mintjes, is mensen bij elkaar brengen. Dan verdwijnen vooroordelen en wederzijds wantrouwen. Hij vertelde over iemand die niets van moslims moest hebben en overliep van vooroordelen. “Totdat zijn twee zonen verkering kregen met moslimmeisjes!” – Berry van oers

Studiedag RIMO

over echtscheiding, geloofsafval en islamitisch bankieren.

Op vrijdag 13 juni vond in de Leidse universiteit het 26ste jaarlijkse RIMO symposium plaats. Het RIMO is een landelijke vereniging tot bestudering van het recht van de Islam en het Midden-Oosten. We hebben er al eerder over bericht in Begrip. Elk jaar hoort het verslag van het symposium van het vorige jaar te verschijnen. Maar publicatie loopt momenteel twee jaar achter! Daarom bericht ik dit maal iets uitvoeriger over

de drie interessante onderwerpen die in 2008 werden behandeld.

Echtscheiding als vrouwenrecht
Met *khul'* of het recht van vrouwen om het initiatief te nemen tot een echtscheiding in Nederland, Marokko en Egypte, werd begonnen. Dit komt meestal neer op verstoting op verzoek van de vrouw, met voor haar nadelige financiële gevolgen. Hierover spraken Pauline Kruiniger (universiteit Maastricht) en Nadia Sonneveld van het ISIM en het Volenhoven Instituut. ISIM staat voor International Institute for the Study of Islam in the Modern World. In Marokko zijn vrouwvriendelijke verbeteringen aangebracht in de Mudawanah, Het Marokkaanse wetboek inzake Personen-, Familie – en Erfrecht (Ars Aequi, Nijmegen). Deze veranderingen kunnen gevolgen hebben voor hier wonende Marokkanen voor zover zij nog met dit familierecht te maken krijgen. Twistpunt tussen het Nederlandse en het Marokkaanse rechtssysteem is de eenzijdige verstoting door de man. Dit leidt tot rechtsongelijkheid. Niettemin pleitte gezien genoemde verbeteringen Mw. Kruiniger voor erkenning van de Marokkaanse verstoting, tegen de bestaande Nederlandse wetgeving en rechtspraktijk. Over dit

onderwerp is het debat nog niet afgelopen.

Geloofsafval in het islamitisch recht

Het tweede onderwerp “Moslims en geloofsafval in de diaspora” werd behandeld door Ruud Peters, bijzonder hoogleraar Recht van de Islam aan de Universiteit van Amsterdam. Het verlaten van de islam door Ayaan Hirsi Ali en Ihsan Djami leidden tot heftige publieke debatten. Peters schetste de ontstaansgeschiedenis van deze wet in de eerste jaren van de islam, toen afval vaak neer kwam op desertie of het kiezen voor de vijand. Voor moslims is het ondenkbaar dat men de islam als laatste en beste religie zou willen verlaten. Maar zowel voor handhaving van doodstraf in sommige landen als voor afschaffing ervan in andere, beroepen geleerden zich op de Koran en zwakke tradities. Verandering van geloof heeft ernstige sociale gevolgen voor de betrokkene, hij wordt niet erkend als atheïst of christen, blijft niet handelingsbekwaam, zijn/haar huwelijk wordt ontbonden en hij kan niet delen in een moslimerfenis. Vaak wijken de betrokkenen uit naar het buitenland. In een land als Egypte worden Kopten soms moslim omdat hun kerk echtscheiding afwijst. Terugkeer was lang onmogelijk, maar inmiddels weer toegestaan. In landen

waar de doodstraf niet wordt toegepast loopt men gevaar dat islamistische groepen eigen rechter gaan spelen. Deze wetten zijn uiteraard niet van kracht in Europa, maar geloofsverandering kan niettemin ook in ons werelddeel grote sociale gevolgen hebben, tenzij men te maken heeft met meer verlichte moslim milieus. Een lichtpunt is dat er in brede kringen protesten tegen deze wetten klinken als in strijd met de verklaring van de mensenrechten van de V.N. in 1948. Zie hierover de kritische studie van Abdallah Saeed, hoogleraar in Melbourne en Hassan Saeed, procureur –generaal in de Maldiven: *Freedom of Religion, Apostasy and Islam* (Hands, G.B., 2004).

Islamitisch bankieren zonder rente

Het derde onderwerp “Islamitisch handels- en vermogensrecht” werd ingeleid door Dr. Hans Visser, emeritus VU hoogleraar Internationale Economische Betrekkingen en Geld- en Bankwezen. Kernpunt was de vraag hoe kun je geld lenen in een islamitische bank zonder het islamitische renteverbod te overtreden. Banken kunnen deze vraag niet negeren omdat 15% van de internationale geldstromen hiermee te maken hebben. Hoogleraar Frans van der Velde, van de VU, legde uit welke truckendoos moslimbankiers opentrek-

ken om binnen het bestaande bankwezen toch in dezen de letter van de sjariea kunnen volgen. Twee soennitische wetsscholen de Hanbalieten en de Malikieten wijzen deze ontduikingen van het renteverbod af (zie J. Schacht, lemma *riba*, in Encyclopaedia of Islam, Leiden, 1995, VIII, 491- 493). Mr. Drs. Marjorie legde uit hoe banken in Nederland, die hun orthodoxe moslimklanten niet willen verliezen, werken aan voor hun geweten aanvaardbare oplossingen voor het sluiten van een rentevrije hypotheek, waarvan de “rente” toch aftrekbaar is. Hans Visser concludeerde dat islamitisch bankieren omslachtig, duur en teleurstellend is.

In zijn afscheidscollege op 8 maart verklaarde hij:”De conclusie van een beschouwing over het interestvrije financieren kan niet anders zijn dan dat het tot hogere transactiekosten leidt en, als het beginsel rigoureuus wordt toegepast, tot een aanzienlijke inperking van de financieringsmogelijkheden.”

Een persoonlijke conclusie tot slot. Tijdens zijn bezoek aan Mekka in 1884/85 trof C. Snouck Hurgronje zelfs daar geldschietters uit India aan, die van pelgrims soms een woekerrente van wel 50% vroegen (zie:

Mekka in the later part of the 19th Century, Leiden, 1931, 4-5). Dit verschijnsel was niet tot Mekka beperkt. Tijdens ons verblijf in Pakistan maakten we kennis met mensen die tot het eind van hun leven over leningen vanwege bruiloften van hun dochters woekerrentes betaalden.. Begrijpelijk dat Khurshid Ahmad (1932), uit de islamistische school van Mawdudi, toen hij minister van economische zaken werd onder president Zia ul-Haq (1977-1988) de kans greep om islamitisch bankieren in te voeren. Als sociaal protest was het goed bedoeld. Men krijgt echter de indruk dat de kleine man die geld wil lenen, met dit nieuwe systeem niet echt geholpen is. Het lijkt meer op islamistische Prinzipienreiterie. - Jan Slomp

Campagne tegen huwelijksdwang

In diverse Europese landen is nog steeds sprake van gedwongen huwelijken. Daarom lanceerden Rotterdam en de Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR) op 14 mei de Europese campagne tegen huwelijksdwang. De Europese campagne is een voortzetting van het succesvolle project ‘Hand in hand tegen huwelijksdwang’ van SPIOR. In de campagne werken de gemeente en SPIOR samen met professor Tariq Ramadan.

Bij de lancering op woensdag 14 mei gaven wethouder Jantine Kriens (volksgezondheid, welzijn en maatschappelijke opvang), wethouder Orhan Kaya (participatie en cultuur), SPIOR en prof. Tariq Ramadan een toelichting op de campagne. Hierbij waren afgevaardigden uit diverse Europese steden aanwezig. Vervolgens wordt de campagne gelanceerd in o.a. Brussel, Parijs, Madrid, Londen, Berlijn en Bologna.

Tegen huwelijksdwang

Het project 'Hand in hand tegen huwelijksdwang', een lokaal initiatief van SPIOR, richt zich primair op de moslimgemeenschap. Hoewel de islam gedwongen huwelijken verbiedt, komt het ook onder moslims nog voor. Het feit dat huwelijksdwang niet is toegestaan in de islam, is voor veel mensen een eyeopener.

Dit besef is een aanzet tot gedragsverandering.

De publicatie over huwelijksdwang van SPIOR is voor de Europese campagne vertaald naar het Engels, Duits, Frans, Italiaans en Spaans en wordt verspreid in zes Europese landen. De publicatie bevat informatie over de antropologische achtergrond van gedwongen huwelijken, de visie van de islam, de relatie met eergereleerd geweld en de ervaringen in

Rotterdam met de aanpak van dit probleem.

Tour Europa

De campagne werd gelanceerd in samenwerking met professor Tariq Ramadan, gasthoogleraar 'Burgerschap en Identiteit' aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Prof. Ramadan ondersteunt de gemeente in het stimuleren van stadsburgerschap en zet zich nadrukkelijk in voor de volledige participatie van moslims in Europese samenlevingen. Hij stelt daarbij kritische vragen aan zowel moslims als niet-moslims. Hij ondersteunt SPIOR bij de Europese campagne.

Lokale initiatieven

Europees bekeken

De gemeente Rotterdam steunt het project 'Hand in hand tegen huwelijksdwang' omdat zij van mening is dat initiatieven vanuit lokale gemeenschappen de sleutel tot succes vormen in de aanpak van problemen.

De impact van dergelijke lokale initiatieven wordt vergroot wanneer ze worden nagevolgd door gemeenschappen in andere Europese steden, die op hun beurt daarbij door de lokale overheid worden ondersteund.

Hoofddekseel Sikh

Op 2 juli 2008 deed de rechter van een rechtbank in Hasselt een merkwaardige uitspraak over een klacht die een 17-jarige Sikh uit Sint Truiden, Pawandeep Singh, had ingediend tegen zijn school, het Koninklijk Technisch Atheneum in Sint Truiden, toen hij de school moest verlaten omdat hij een tulband droeg. De jonge sikh volgde van 2002 tot 2005 de richting elektriciteit aan het Koninklijk Technisch Atheneum en droeg al die jaren een hoofddekseel. Toen het reglement van de school in verband met de hoofddekseels van alle leerlingen werd aangepast en hij niet langer in de klas een tulband mocht dragen moest hij de school verlaten.

De internationale organisatie 'United Sikhs', die overal ter wereld opkomt voor het recht van de Sikhs om een tulband te dragen, spande een proces in tegen de 'Scholengroep 13 van het Gemeenschapsonderwijs' waarvan de KTA deel uitmaakt. De rechtbank van Hasselt deed nu een uitspraak waardoor de jonge Sikh, samen met nog drie andere leerlingen uit de Sikh-gemeenschap, toch moet toegelaten worden.

Volgens de rechtbank schendt het schoolreglement de vrijheid van

godsdienst. Advocaat Walter Van Steenbrugge, die United Sikhs vertegenwoordigt, meent 'dit kan in de toekomst mogelijkheden bieden aan anderen om het hoofddekseelverbod in allerlei instanties bij de rechter te gaan aanklagen. Het is immers de eerste keer dat een rechtbank artikel 9 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens over het recht op godsdienstvrijheid zo strikt toepast.' Volgens de directie van de school kwam het verbod er 'om redenen van hygiëne en herkenbaarheid.' Maar de rechter oordeelde 'dat dergelijke vage doelstellingen niet de aantasting van het subjectieve recht van eisers op godsdienstvrijheid' kan rechtvaardigen.

De school kan nog in beroep gaan. Dan blijft het verbod voorlopig van kracht. Ook in de kringen van moslims en de dialooggroepen van moslims en christenen wordt in België het verder verloop van deze uitspraak met aandacht gevolgd. - Simon Lambregts, Genk.

Ontmoeting en uitwisseling

Eind februari werd een nationale bijeenkomst georganiseerd in het Antwerpse Atlas gebouw met als titel 'Je bent Jong en Geloofd: Ontmoetingsdag voor een nieuwe generatie christenen en moslims'. Deze ontmoet-

tingsdag, bijgewoond door 65 jongeren, was een tweede nationale aangelegenheid iets meer dan twee jaar na een ruim bijgewoonde ontmoeting in Gent die in het najaar van 2005 plaats vond. Toen kwam een grote groep gelovigen (135) van alle leeftijden samen voor een eerste ontmoetingsdag met moslims en christenen. Zoals bij de ontmoeting in Gent ging het initiatief uit van Kerkwerk Multicultureel Samenleven (KMS) en de werkgroep Relatieopbouw moslims-christenen (ROMC). In voorbereiding op de dag in 2008 werden andere groepen uitgenodigd mee het initiatief te dragen.

Deze tweede nationale dag in het voorjaar richtte zich dit maal meer uitgesproken op een jong publiek. Dat we de dag voor jongeren zouden openstellen kwam omdat gedurende de eerste ontmoetingsdag het grote leeftijdsverschil soms belemmerend had gewerkt.

Zoals bij alle generaties speelt ook voor jongeren de noodzaak om actief met geloof en uitwisseling over de eigen godsdienstbeleving bezig te zijn.

Het feit dat jonge moslims sneller naar deze dagen lijken te komen maakte dat er vooral een inspanning

gedaan moest worden om ook jonge christenen op de dag uit te nodigen.

Vanuit KMS werden er daarom in eerste instantie een aantal personen aangesproken zoals KMS-medewerker Thomas Holvoet, de onderzoekster Sarai De Graef en Els Van Doren van Chiro Vlaanderen. Met hun zouden de ideeën over de dag en mogelijke partners aan moslimzijde besproken worden. De competente KMS-stagiaire Marlies Geldof werd daarop ingeschakeld om islamitische jongerengroepen en -organisaties te contacteren en te ontmoeten. Ook op de interreligieuze viering die de Universitaire Parochie van Leuven elk jaar in het najaar organiseert werden contacten gelegd met moslimjongeren.

De moslimjongeren van Leuven en de moslimgroep AlWi'aam uit Berchem (al tien jaar actief in religieuze vorming van jongeren) waren snel enthousiast en zouden de dag ook mee inhoudelijk vorm geven. Praktische overeenkomsten rond plaats, dagverloop, de christelijke en moslim inleiders van de dag, inhoud van de workshops, activiteiten, gebedsmomenten, afsluiting, verdeling van de taken en kinderopvang (voor kinderen van jonge ouders) kregen allen geleidelijk in de regelmatige maan-

delijkse vergaderingen vorm. Andere groepen die niet onmiddellijk mee het initiatief konden dragen beloofden mee promotie te maken en mensen uit te nodigen.

De organisatieperiode zorgde voor vertraging maar testte ook de nieuwe samenwerkingsverbanden.

Bijgevolg leverde de dag niet alleen een erg positieve en dankbare uitwisseling maar ook vriendschap op tussen jonge moslims en christenen van verschillende Vlaamse regio's en Brussel. Ook het idee dat deze samenwerkingsverbanden opnieuw mogen en daadwerkelijk aangesproken en ingezet worden voor toekomstige projecten van ontmoeting, uitwisseling en dialoog bleek snel algemeen aanvaard.

Zoals voorzien waren er op de ontmoetingsdag iets meer jonge moslims dan jonge christenen. De vijf workshops waaruit de aanwezigen er twee konden kiezen hadden vorm gekregen in samenwerking tussen de organiserende moslims en christenen. De verschillende thema's van de workshops waren: 'Hoe kijken moslims naar christenen in de media', 'Hoe kijken christenen naar moslims in de media', 'Waar vind jij als gelovige je informatie om je geloof te be-

leven', 'Kennismaking met Bijbel en Koran' en 'Wat betekent het voor jonge gelovigen om op te groeien in een Godvreemde/Geloofsvreemde omgeving'. Deze sessies leverden dikwijls de kans om 'de ander' vragen te stellen over zijn of haar identiteit, het zoeken naar zin en toch ook wel onbegrepen feiten of elementen in de religie van de ander.

Over de middag en ook bij de afsluiting van de dag om 17 uur was er tevens een gebed, 's middags apart en 's avonds in een gemeenschappelijke ruimte, waarbij het religieuze woord dat ons als gelovige inspireert centraal kon staan.

De groepen die de dag mee vorm gegeven hebben zijn allen gewonnen voor het idee dat men de goede samenwerking verder kan zetten. In vergaderingen in de maanden na de ontmoetingsdag zijn dan ook al nieuwe ideeën voor nieuwe vormen van ontmoeting en interreligieuze activiteiten voorgesteld. De samenwerking wordt dus zeker vervolgd. -
Marlies Geldof en Johan Vrints
johan@kms.be

Nederland deugt

Als het gaat om deugden (moreel goede eigenschappen zoals respect en betrouwbaarheid) dan verschillen

moslims, christenen en niet-religieuzen niet zoveel van elkaar. Dit kan aanknopingspunten bieden om de integratie van allochtonen te bevorderen. Verder blijkt dat het aantal praktiserende moslims in Nederland meestal te hoog wordt ingeschat. Dit concluderen onderzoekers van het Instituut voor Integratie en Sociale Weerbaarheid van de Rijksuniversiteit Groningen. Hun onderzoeksrapport, getiteld 'Nederland Deugt', is op 26 mei aangeboden aan Jacques Wallage.

Deugden helpen mensen op een goede manier samen te leven. En aangezien religie (en dan vooral de islam) een belangrijke rol speelt in het debat over de multiculturele samenleving en integratie is het belangrijk om na te gaan wat precies de invloed is van religie op deugden. Bij dit onderzoek – dat onder leiding stond van sociaal psycholoog Jan Pieter van Oudenhoven en arabist-islamkenner Fred Leemhuis – is daarom geprobeerd de deugden van christenen, moslims en niet-religieuzen in kaart te brengen.

Dit is gedaan door aan leerkrachten, tieners, ouders, gemeenteraadsleden, en popartiesten van verschillende religies te vragen wat zij belangrijke deugden vinden. Hieruit blijkt dat

moslims in hun opvattingen over deugden niet veel afwijken van katholieken en protestanten in Nederland en ook niet van niet-religieuzen. Moderne deugden als respect, betrouwbaarheid, zorgzaamheid en openheid worden door de opinieleiders van diverse komaf gezien als belangrijk. Deze deugden kunnen volgens de onderzoekers wellicht gebruikt worden als “trekkers van programma’s ter bevordering van integratie of sociale cohesie.”

Islamitische tieners geven aan dat ze in vergelijking met andere tieners veel meer beïnvloed worden door religieuze leiders als het gaat om morele kwesties. De onderzoekers hebben daarom gekeken naar wat imams in Nederland belangrijke deugden vinden.

Ze hebben daarvoor een aantal imams geïnterviewd en preken geanalyseerd. Hieruit blijkt dat imams – net als niet-islamitisch Nederland – het zeer belangrijk vinden om respect te tonen. Ook hechten moslims groot belang aan goede relaties met de buren (daarmee wordt de hele straat bedoeld). Dit begrip kan volgens de onderzoekers “als startpunt dienen voor acties in steden of dorpen om relaties tussen moslims en niet-moslims te verbeteren.”

Bovendien concluderen de onderzoekers dat het aantal moslims in Nederland vaak te hoog wordt ingeschat. Veel eerste of tweede generatie immigranten uit islamitische landen zijn helemaal geen praktiserende moslims – zo blijkt uit analyse van bezoekersaantallen van moskeeën. Ook worden imams in zekere zin steeds Nederlandse. Dat is te zien aan het feit dat imams in Nederland allemaal ongeveer dezelfde bronnen gebruiken bij het maken van preken. Dit suggereert dat moslims, hoe verschillend wat betreft komaf ook, allemaal tegen dezelfde kwesties aanlopen, waarbij er als vanzelf in de praktijk een soort Nederlandse islam ontstaat. Bron www.rug.nl 27 mei 2008 14:41

Internationale prijs

De inzameling van 2200 kilo vlees heeft Nederlandse moslimorganisaties een internationale prijs opgeleverd. Het vlees werd uitgedeeld aan armen en dak- en thuislozen in Nederland.

Voedselbanken

De Golden Table Goodness Award werd in Turkije aan de Samenwerkende Moslim Hulp Organisaties (SMHO) en de katholieke hulporganisatie Cordaid uitgereikt voor hun gezamenlijke project 'de Offerfeestactie'. De vleesopbrengst van de actie

werd eind december via Voedselbanken en VanHarte Resto's verspreid onder de kansarme bevolking.

"Islam daagt christen uit" 27 juni 2008

„Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld”, zei Jezus in het rechthuis voor Pilatus. Zijn woorden, opgetekend in Johannes 18:36, zijn in de ogen van prof. dr. B. J.G. Reitsma van grote betekenis voor de houding van de kerk ten opzichte van de islam. „Christenen hoeven geen steun te zoeken bij partijen als de PVV van Wilders.”

"De kerk in de context van de islam: macht of minderheid?" Met het uitspreken van een oratie onder deze titel aanvaardde dr. (Bernhard) Reitsma het ambt als bijzonder hoogleraar aan de faculteit godgeleerdheid van de Vrije Universiteit in Amsterdam. De hervormde theoloog werkte van 1998 tot 2005 namens de Gereformeerde Zendingsbond (GZB) in Libanon.

Pseudo-Methodius

In zijn oratie trok dr. Reitsma lijnen vanuit Johannes 18:36, maar ook vanuit de "Apocalyps" van Pseudo-Methodius. Een geschrift uit het einde van de zevende eeuw, waarvan de Groningse wetenschapper dr. G. J.

Reinink denkt dat het zijn aanleiding heeft in de bouw van de Rotskoepel in Jeruzalem (692) - hét symbool van de superioriteit van de islam.

“Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld”, zegt Jezus in Johannes 18:36. Volgens dr. Reitsma benadrukt Johannes hier dat Jezus' Koninkrijk van een andere orde is dan alle andere koninkrijken en dat het daarom niet met geweld verdedigd of uitgebreid kan worden. „Kruis en zwaard hebben weinig met elkaar gemeen.”

Dat laatste erkent ook Calvijn in zijn commentaar op dit vers. Tegelijkertijd: „als toch den vorsten bevolen wordt den Zone Gods te kussen, wordt hun niet slechts bevolen zich persoonlijk aan Zijn gezag te onderwerpen, maar ook al hunne macht aan te wenden om de kerk te beschermen en de vroomheid te bevorderen.” Zie in dit verband ook artikel 36 NGB.

„Calvijn citeert Psalm 2, uit het Oude Testament dus. Het Oude en het Nieuwe Testament markeren twee verschillende fasen in de geschiedenis van God met deze wereld. Waarbij de koning in het Oude Testament in zekere zin tegen Gods wil is. „Ik ben jullie Koning”, zegt Hij. Maar, in

de gebrokenheid van deze wereld zijn de machten van God gegeven. Voor mij is het wel zeer de vraag of christenen daarvan deel moeten uitmaken. Een theocratie -Genève- heeft toch elementen van dwang in zich.”

In zijn oratie erkent dr. Reitsma dat als het christendom zich in het verleden niet met geweld had verdedigd, Europa nu islamitisch zou zijn.

„Maar in principieel opzicht roept dit bij mij de vraag op naar de kracht van het christelijk geloof.”

Stel dat u in de zestiende eeuw, toen de Turken oprukten tot voor de poorten van Wenen, de „machten” had moeten adviseren, had u hun dan de wapens ontraden?

„Ik weet dat er in die tijd een dopers iemand is geweest die dit zo heeft gezegd: We moeten niet tegen de Turken vechten, dat is niet christelijk. Hij is als landverrader terechtgesteld - door christenen. Ook dát geeft aan waar macht toe kan leiden. En niet elke oorlog is gelijk, ik zeg ook niet dat staten nooit naar de wapens mogen grijpen - zeker niet als er levens in gevaar zijn, zoals in de Tweede Wereldoorlog. Maar verder: ik weet niet of ik evenals mijn promotor, prof. dr. A. van de Beek, zeg dat ik pacifist ben. Maar ik ben wel

meer pacifistisch geworden." - Bron: Reformatorisch Dagblad

Wisseling in Algiers

Mgr. Henri Teissier, ex-aartsbisschop van Algiers, is geridderd (zie foto) om zijn permanente inspanning christenen en moslims met elkaar in contact te brengen.

Geboren in Lyon in 1929 kwam hij met zijn ouders naar Algerije. In Rabat, Marokko, haalde hij op 20 jarige leeftijd zijn eerste diploma, een licentie klassieke letteren. Hij studeerde filosofie aan de Sorbonne, theologie aan het Institut Catholique, klassiek Arabisch aan de Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes in Parijs, daarna in Cairo aan het Dominicaans Instituut voor Oosterse Studies. Later in 1968 verkreeg hij een licentiaat in klassiek Arabisch aan de Universiteit van Aix en Provence. Al die tijd bleef hij nauw verbonden met Algerije. Op 25 maart 1955 werd hij priester gewijd in de basiliek van Notre Dame d'Afrique in Algiers door Mgr. Duval, die zich bemind had gemaakt bij de Algerijnse bevolking door zijn strijd tegen het martelen tijdens de Algerijns-Franse oorlog. (1954-62). Een van zijn vele functies die hij in het diocees van Algiers heeft vervuld was die van directeur van het Diocesaan Studiecen-

trum in Algiers, opgericht in 1966, waar o.a. Arabisch en Berbers werd onderwezen aan missionarissen en ontwikkelingswerkers. Daar heeft

ondergetekende hem leren kennen in 1972 als een hard werkende, joviale en humoristische collega die van totaal

verschillende mensen een team wist te vormen. Van 1973 tot 1981 was hij bisschop van Oran (Wahraan). In 1981 werd hij hulpbisschop van Algiers en in 1988 volgde hij Mgr. Duval op als aartsbisschop.

Als medewerker en opvolger van Mgr. Duval heeft hij steeds blijk gegeven van banden van vriendschap en solidariteit met het Algerijnse volk. H. Teissier had, in tegenstelling tot veel andere Franse en buitenlandse priesters, in 1966 de Algerijnse nationaliteit gevraagd en verkregen. Zoals zijn voorganger kan hij zeggen: 'Heel mijn apostolaat heeft in het teken van de vriendschap bestaan. Ik geloof in de kracht van de vriendschap.' Ook in de donkere en moeilijke dagen van terroristisch geweld is hij solidair gebleven met de Algerijnen. Op wetenschappelijk ter-

rein heeft bewerkstelligd dat Augustinus een Algerijnse persoonlijkheid is geworden, door christen en moslim bestudeerd. Meer dan duizend boeken over deze bisschop heeft Mandouze, een historicus, nagelaten aan de bibliotheek van het Algerijnse Diocesane Studiecentrum. Tijdens zijn tijd als aartsbisschop werden zeven monniken van Tibhirine en vier Witte Paters vermoord in december 1994. Tussen 1994 en 96 heeft de kerk 17 vrouwen en mannen verloren, aan God en de medemens toegewijd, onder wie Pierre Claverie, bisschop van Oran in 1996.

H. Teisser's boeken, artikelen en optredens in het openbaar en zijn strijd voor gerechtigheid en vrede hebben van hem een pionnier van de dialoog

gemaakt. Voor het eerst wordt hij opgevolgd door een Arabische bisschop, Ghaleb Moussa Bader,

Jordaniër, een kerkjurist en consultant van de Pauselijke Raad voor de Interreligieuze Dialoog. – P.R.

Capsters

Samen met een nieuwe zakenpartner, Karin Mastenbroek, heeft Cindy van

den Bremen in januari 2008 Capsters BV opgericht.

Naast de sporthoofddoekenlijn is er

nu ook de Casual en Exclusive Line met vier nieuwe modellen. Zie:

www.capsters.com

Exclusive Line
Lady

Koning Abdullah durft

In juli 2008 organiseerde koning Abdullah van Saoedie-Arabië in Madrid een internationale conferentie over de interreligieuze dialoog. Na in eigen land een sterke antiterreurbrigade te hebben opgericht, die effectief te werk is gegaan, gaat Abdullah nog een stap verder om de toenadering tussen joden, christenen en moslims in te zetten tegen de extremistische terroristische religieuze aanslagen van zijn ex-landgenoot Osama bin Laden. De organisatie van Osama liet direct weten dat elke dialoog met andersgelovigen gelijk staat aan het opgeven van de islam. Bron : International Herald Tribune, 29 juli 2008